

Mij *zien* is meer dan alleen *kijken*

De ervaren werkzame factoren van logeergroepen
twee en drie van Boerderij 't Paradijs

Mei 2015

Carlianne Mulder

&

Lieke van Wensveen

Opleiding: Sociaal Pedagogische Hulpverlening

Opdrachtgever: Ijsbrand Snoeij

Afstudeer begeleider: Hester Muurling

Eerste beoordelaar: Petra Potters

COLOFON

Titel:	Mij zien is meer dan alleen kijken
Onderwerp/ondertitel:	De ervaren werkzame factoren van logeergroepen twee en drie van Boerderij 't Paradijs
Onderzoekers:	Carlianne Mulder Studentnummer: 110928 Lieke van Wensveen Studentnummer: 110533
Onderzoeksinstelling:	Boerderij 't Paradijs Bielderweg 1 3772 VM Barneveld 0342-401253
Opdrachtgever:	Ijsbrand Snoeij
Contactpersonen:	Annelies van der Eijk Ijsbrand Snoeij
Opleiding:	Sociaal Pedagogische Hulpverlening Christelijke Hogeschool Ede Oude kerkweg 100 0318-696300
Begeleider:	Hester Muurling

Copy right Christelijke Hogeschool Ede

© Niets van deze uitgave mag worden veeleelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke mechanische of elektronische wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

VOORWOORD

Voor u ligt de, met gedreven enthousiasme geschreven, afstudeerscriptie: “Mij zien is meer dan alleen kijken. De ervaren werkzame factoren van logeergroepen twee en drie van Boerderij ‘t Paradijs.”

Wij zijn Carlianne en Lieke, twee gemotiveerde studenten van de Christelijke Hogeschool Ede. Voordat inhoudelijk wordt ingegaan op deze scriptie, vertellen wij u graag het verhaal achter het ontstaan. Wij hopen u daarmee een beeld te geven van de sfeer en motivatie achter het schrijven van deze scriptie. Het verhaal begint op 15 november 2014. Door omstandigheden waren wij later dan gewenst op zoek naar een afstudeeropdracht. Totdat Ijsbrand en Caroline Snoeij op ons pad kwamen. Eén van de onderzoekers was aan het werk bij haar bijbaan. Zij excuseerde zichzelf voor het niet uit haar hoofd kennen van de menukaart door studiedrukke en afstudeerstress. Op wonderbaarlijke wijze ving Ijsbrand Snoeij (zittend aan een andere tafel in het restaurant) deze woorden op en sprak hij haar als volgt aan: *“Mag ik misschien een beetje brutaal zijn? Ik hoorde je iets vertellen over je studie, SPH?”* De onderzoekster raakte in gesprek met Ijsbrand en Caroline. Zij weet het nog goed: Ijsbrand en Caroline keken elkaar aan en zeiden de, op dat moment magische woorden voor deze onderzoekster: *“Waarom kom je dan niet bij ons afstuderen?”*. Een last viel van haar schouders af en vol enthousiasme belde zij haar mede onderzoekster op om het verhaal door de telefoon in haar oor te schreeuwen. Ook zij kon haar oren niet geloven. Vanaf dat moment zijn wij vast besloten om ons volledig in te zetten voor de mensen die op wonderlijke wijze in ons leven zijn gekomen.

De manier waarop Ijsbrand en Caroline al vanaf het begin voor ons klaar stonden heeft zich door het onderzoek heen voortgezet. Daarom willen wij dit moment gebruiken om onze dankwoorden uit te spreken. Wij bedanken Ijsbrand en Caroline Snoeij voor de warmte en de liefdevolle sfeer waarmee wij iedere keer op de Boerderij zijn ontvangen. Tevens bedanken wij hen voor de feedback die zij gegeven en de tijd die zij genomen hebben om onze scriptie van feedback te voorzien. Daarnaast willen wij Annelies van der Eijk, onze begeleider vanuit het Paradijs, bedanken voor alle mailtjes, appjes, telefoontjes en gesprekken die plaats hebben gevonden tijdens de afstudeerperiode. Bedankt voor je scherpe blik en kritische feedback. Het was fijn om begeleid te worden door iemand die, zoals wij het hebben ervaren, betrokken was bij het proces. Vervolgens willen wij Hester Muurling, onze begeleidster vanuit school, bedanken voor haar begeleiding tijdens ons afstudeerproces. Wij hebben je gevraagd om kritisch te zijn, bedankt dat je dit ook bent geweest. We willen je bedanken voor de snelle reactie op onze mails en het beantwoorden van de vele vragen die we je hebben gesteld. We voelden ons gezien en gehoord. Wij bedanken Dhr. Joe Duell voor de scherpe feedback en bereidheid tot meedenken. Het woord ‘er’ zal nooit meer hetzelfde zijn. Als laatste willen wij de vader en broer van Carlianne bedanken voor al het uitgesproken vertrouwen en de steun die zij gegeven hebben. Wij hebben het als erg waardevol ervaren.

Wij nodigen u van harte uit dit verslag te lezen en wensen u veel leesplezier toe.

Carlianne Mulder
Lieke van Wensveen
Ede, mei 2015

SAMENVATTING

Dit is een onderzoek omtrent de ervaren werkzame factoren van logeergroepen twee en drie van Boerderij 't Paradijs, in Barneveld. De logeergroepen zijn voor kinderen met een autisme spectrum stoornis. De hoofdvraag van het onderzoek luidt:

“Wat zijn de ervaren werkzame factoren van logeergroepen 2 en 3 voor kinderen met autisme aanverwante problematiek (in de leeftijd van 6-16 jaar) van Boerderij 't Paradijs, in 2015?”

Het voornaamste doel van het onderzoek is de ervaren werkzame factoren vastleggen in een onderzoeksrapport. De behoefte van Boerderij 't Paradijs naar een onderzoeksrapport is ontstaan door de decentralisatie van jeugdzorg. Boerderij 't Paradijs ervoer de noodzaak de ervaren werkzame factoren van de geboden zorg op de logeergroepen te kunnen communiceren naar de gemeente. De gemeente besluit bij welke zorgaanbieder zij zorg in koopt.

Om antwoord te geven op de hoofdvraag is gebruik gemaakt van literatuuronderzoek en interviews. De mogelijke werkzame factoren waar de onderzochte literatuur zich over uit laat begint met de basishouding van de hulpverlener. De hulpverlener moet gericht zijn op de mogelijkheden en geloven in de juiste intentie van het kind. Volgens de onderzochte literatuur is het van belang dat de communicatie van de hulpverlener concrete en letterlijke taal bevat. Opdrachten dienen begeleiders door middel van een stappenplan te communiceren. De omgeving dient gestructureerd en voorspelbaar te zijn. De ouders behoren betrokken en ondersteund te zijn. Als laatste stelt de literatuur dat vriendschappen werkzaam zijn voor een kind met een autisme spectrum stoornis.

De mogelijke werkzame factoren ervaren door ouders en (oud) deelnemers zijn ten eerste de ruimte en dieren waar 't Paradijs over beschikt, waar de deelnemers rust en plezier bij ervaren. De ouders en (oud) deelnemers ervaren werkzaamheid in de flexibele, liefdevolle en accepterende houding van de begeleiders. Zowel ouders als (oud) deelnemers ervaren gezien te worden door de begeleiders. Door de logeergroep ontstaan vriendschappen en lotgenotenbanden onder deelnemers. De ouders van de deelnemers ervaren ontlasting, kunnen weer opladen en hebben tijd voor andere gezinsleden. De deelnemers leren verantwoordelijk te zijn, doordat de maatschappij wordt nagebootst. De begeleiders zijn professioneel en kijken naar de mogelijkheden van deelnemers.

De begeleiders ervaren dat de ruimte en dieren werkzame factoren zijn. De deelnemer kan zich terugtrekken in de ruimte en de aanwezige dieren doen een beroep op het verantwoordelijkheidsgevoel. Het zien van de deelnemers, evenals accepteren van de deelnemers zoals zij zijn, vinden de begeleiders belangrijk. Gepaard met acceptatie noemen begeleiders het luisteren naar de behoefte van het kind en het aanpassen van de communicatie richting het kind als werkzame factoren. Door duidelijk en concreet te communiceren ontstaat veiligheid. Begeleiding stimuleert het ontstaan van vriendschappen. Tevens ervaren begeleiders werkzaamheid in het ontlasten van de ouders en zijn zij van mening dat het investeren in ouders goed is voor zowel de ouders als de deelnemers. De boerderij is een agrarische onderneming wat de deelnemers leert omgaan met klanten, zelfstandig werken en verantwoordelijkheid nemen.

De vergelijking tussen literatuur en ervaren werkzame factoren door (oud) deelnemers, ouders en begeleiders is gemaakt. Nagenoeg alle werkzame factoren vanuit het literatuuronderzoek zijn in de interviews genoemd.

Naast het antwoord op de hoofdvraag is een tweetal producten ontwikkeld. Het picto boek dient als bondige samenvatting, in illustratievorm. Daarnaast is de uitkomst van de interviews vergeleken met 'de 10 jeugdbakens', een beleidsstuk overgenomen door gemeente Barneveld met betrekking tot de decentralisatie van jeugdzorg. Beide producten kunnen door Boerderij 't Paradijs gebruikt worden in de communicatie met gemeente Barneveld.

INHOUDSOPGAVE

COLOFON.....	iii
VOORWOORD.....	v
SAMENVATTING	vi
INHOUDSOPGAVE.....	vii
1. INLEIDING	1
1.1 Achtergrond.....	1
1.2 Aanleiding	1
1.3 Probleemstelling	2
1.4 Relevantie	3
1.5 Doelstelling.....	3
1.6 Vraagstelling:.....	3
1.7 Leeswijzer:.....	4
1.8 Definiëring.....	4
2. METHODOLOGIE	6
2.1 Methoden.....	6
2.1.1 Literatuuronderzoek.....	6
2.1.2 Interviews.....	6
2.2 Respondenten.....	6
2.2.1 Begeleiders	7
2.2.2 (Oud) deelnemer	7
2.2.3 Ouders	7
2.3 Procedure	7
2.3.1 Literatuuronderzoek.....	7
2.3.2 Interviews.....	8
2.3.3 Vergelijking literatuuronderzoek en uitkomsten interviews.....	10
3.1 ACHTERGOND INFORMATIE.....	11
3.2 THEORETISCH KADER.....	12
3.2.1 Inleiding.....	12
3.2.2 Basishouding.....	12
3.2.3 Communicatie.....	13
3.2.4 Context.....	13
3.2.5 Interventie	14

3.2.6 Conclusie	14
4. Welke werkzame factoren worden door de (oud) deelnemers van Boerderij 't Paradijs en hun ouders ervaren?	16
4.1 Inleiding.....	16
4.2 Agrarische omgeving	16
4.2.1 Ervaren werkzame factoren	16
4.2.2 Ervaren effecten	17
4.3 Eigenschappen Begeleiders	17
4.3.1 Ervaren werkzame factoren	17
4.3.2. Ervaren effecten	18
4.4 Groepsdynamiek.....	18
4.4.1 Ervaren werkzame factoren	18
4.4.2 Ervaren effecten	19
4.5 Handreiking aan ouders	19
4.5.1 Ervaren werkzame factoren	19
4.5.2 Ervaren effecten	19
4.6 Maatschappij gerichte ontwikkeling	20
4.6.1 Ervaren werkzame factoren	20
4.6.2 Ervaren effecten	20
4.7 Werkwijze.....	20
4.7.1 Ervaren werkzame factoren	20
4.7.2 Ervaren effecten	21
4.8 Conclusie	22
5. Welk werkzame factoren worden door de begeleiders ervaren?	23
5.1 Inleiding.....	23
5.2 Agrarische omgeving	23
5.2.1 Ervaren werkzame factoren	23
5.2.2 Ervaren effecten	23
5.3 Eigenschappen Begeleiders	24
5.3.1 Ervaren werkzame factoren	24
5.3.2. Ervaren effecten	24
5.4 Groepsdynamiek.....	24
5.4.1 Ervaren werkzame factoren	24
5.4.2 Ervaren effecten	25
5.5 Handreiking aan ouders	25
5.5.1 Ervaren werkzame factoren	25
5.5.2 Ervaren effecten	26
5.6 Maatschappij gerichte ontwikkeling	26
5.6.1 Ervaren werkzame factoren	26
5.6.2 Ervaren effecten	26

5.7 Werkwijze.....	26
5.7.1 Ervaren werkzame factoren	26
5.7.2 Ervaren effecten	27
5. 8 Conclusie	27
6. Vergelijking tussen literatuur en ervaren werkzame factoren (oud) deelnemers, ouders en begeleiders.	29
6.1 Inleiding.....	29
6.2 Vergelijking tussen literatuur en ervaren werkzame factoren door (oud) deelnemers, ouders en begeleiders	29
6.2.1 Basishouding	29
6.2.2 Communicatie	31
6.2.3 Context	31
6.2.4 Interventie	32
6.3 Vergelijking ervaren werkzame factoren met beleidsstuk gemeente Barneveld	33
6.4 Conclusie	33
7. CONCLUSIE.....	35
8. AANBEVELINGEN.....	36
Vervolgonderzoek:	36
9. DISCUSSIE	38
9.1 Literatuuronderzoek:	38
Bakens onderzoek	38
Beperkte wetenschap autisme.....	38
Vergelijking literatuuronderzoek en interviews	38
9.2 Semi-gestructuurde (groeps)interviews:	39
Geselecteerde doelgroep	39
Input deelnemers	39
Belangen geïnterviewden.....	39
Doorvragen.....	40
9.3 De inhoudelijke reikwijdte en toepasbaarheid van de resultaten:.....	40
9.4 Verhouding tot eerdere onderzoeken & bijdrage beroep:.....	40
10. EVALUATIE	42
Hoe is draagkracht ontstaan voor het onderzoek?	42
Welke lessen zijn te leren?.....	42
Hoe hebben de onderzoekers aangesloten bij de behoeften?	42
Behaalt projectresultaat	42
11. BIBLIOGRAFIE.....	44

1. INLEIDING

1.1 Achtergrond

Dit onderzoek is uitgevoerd bij Boerderij 't Paradijs gelegen te Barneveld. Deze zorginstelling is tevens een agrarische onderneming, waardoor het in verbinding staat met de maatschappij. De deelnemers (op Boerderij 't Paradijs wordt niet gesproken van cliënten) zijn betrokken bij de taken behorend tot de agrarische onderneming. Verschillende facetten van een boerderij zijn aanwezig: veehouderij, tuinderij en biologische landbouw. Boerderij 't Paradijs levert enkel biologische producten, waarvan een gedeelte in het winkeltje op het terrein wordt verkocht.

De visie is als volgt verwoord door Boerderij 't Paradijs: "We bieden een fijne plek voor mensen die structuur, regelmaat of een nuttige invulling van hun tijd zoeken. Rondom het erf zijn zinvolle en activerende activiteiten te doen die passend zijn voor ieder individu. Voor ouderen, volwassenen en kinderen. We willen iedereen de ruimte geven om zichzelf te zijn. Wij hopen dat de deelnemers op onze boerderij hun talenten (her)ontdekken en nieuwe waardering voor zichzelf zullen ervaren." ('t Paradijs, z.d.)

Boerderij biedt verschillende soorten hulpverlening, zoals dagopvang voor ouderen, logeergroepen en dagbesteding voor volwassenen. Dit onderzoek is gericht op de weekendopvang voor kinderen met een autisme spectrum stoornis (vanaf heden: ASS). 't Paradijs beschikt over drie logeergroepen met een totaal van 29 deelnemers. Elke groep heeft 12 logeerweekenden per jaar.

De onderstaande tabel laat de leeftijdsspecificatie en het aantal deelnemers per groep zien. De leeftijdsspecificatie is een richtlijn, de maximale uitwijking is één jaar.

Groep	Leeftijd	Aantal deelnemers
3	6-11 jaar	8
2	10-14 jaar	10
1	15-16	11

Tussen de groepen bestaat doorstroming. Als een kind bijvoorbeeld te oud is voor groep twee zal deze doorstromen naar groep één, in overleg met de ouders en de deelnemer zelf.

Op aanbevelen van de opdrachtgever is dit onderzoek gericht op logeergroep twee en drie. Logeergroep één is buiten beschouwing gebleven gezien een ander afstudeeronderzoek is uitgevoerd binnen deze groep, in dezelfde periode als dit onderzoek. Elke logeergroep is eens in de maand. Het verblijf bij 't Paradijs is van vrijdagavond tot zondagavond.

1.2 Aanleiding

De doelgroep kinderen met ASS (Wjz). De Wjz is, samen met andere wetten, onderdeel geweest van de transitie in de zorg welke in Nederland heeft plaatsgevonden. Deze transitie houdt in dat de overheid de financiering van onder andere de cliënten die vallen onder de Wjz per 1 januari 2015 heeft overgedragen aan de gemeenten (Sprinkhuizen & Scholte, 2012). Hierbij is de Wet Jeugdzorg hernoemd tot 'De Jeugdwet'. De Jeugdwet vervangt niet alleen de Wet op de jeugdzorg, maar ook de verschillende andere onderdelen van de jeugdzorg die tot 2015 onder de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten- en de Zorgverzekeringswet vielen (Nederlands Jeugdinstituut, 2014). De Jeugdwet regelt de inhoud, financiering en uitvoering van de zorg voor kinderen met autisme (Landelijke Huisartsen Vereniging, 2015).

De verandering van het financiële stelsel in Nederland is mede het gevolg van de transitie van een verzorgingsstaat naar een participatiesamenleving (Alblas, 2008). Dit is gefundeerd op een ideologie welke meer zichtbaar wordt in het huidige stelsel: het neoliberalisme. Een kernelement van het neoliberalisme is de marktwerking die haar invloed uitoefent op de zorgsector. Het door de overheid

beoogde positieve effect van de marktwerking is onder andere verbeterde (kosten)effectiviteit (Movisie, 2015).

De marktwerking resulteert in het vereiste dat geleverde zorg meetbaar moet zijn. Een argument tegen de marktwerking is dat zorg moeilijk meetbaar is. Hoe wordt bijvoorbeeld gemeten of het kind zich gezien en gekend. Of hoe wordt het opbouwen een relatie gemeten? In plaats van relatiegerichte hulpverlening wordt steeds meer gekeken naar aantoonbare resultaten (Fischer, 2014). Hierdoor ontstaat een probleem voor zorgaanbieders welke gericht zijn op de relatie. Zoals hierboven beschreven, is de zorg van zorgaanbieders niet altijd te meten in aantoonbare resultaten. Nu deze verwachting vanuit de overheid stijgt, is het voor deze zorgaanbieders van belang om een manier te vinden om deze relatiegerichte resultaten in kaart te brengen.

Zorgaanbieders die hier mee te maken hebben zijn de zorgboerderijen binnen Nederland. Het concept 'de zorgboerderij' is een snel groeiend concept binnen de zorgsector. *"Er is in de afgelopen jaren veel gebeurd: het aantal zorgboerderijen nam fors toe. In 2001 stond de teller op 323. In 2014 zijn er ongeveer 1200 geregistreerde zorgboerderijen"* aldus van Rijn, staatssecretaris van Volksgezondheid (van Rijn, 2014). Een zorgboerderij die zich gespecialiseerd heeft in het werken met autisme is Boerderij 't Paradijs, gelegen te Barneveld. 't Paradijs heeft drie logeergroepen voor kinderen met autisme, in de leeftijd van 6 – 16 jaar. De financiering van deze logeergroepen wordt verkregen op basis van De Jeugdwet, die sinds 1 januari 2015 onder de gemeenten valt (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport & ministerie van Veiligheid en Justitie, 2014).

Voor het ontvangen van financiering voor deze logeergroepen moet 't Paradijs mee gaan in het nieuwe zorgsysteem: financiering via de gemeente. De gemeente heeft naar Boerderij 't Paradijs gecommuniceerd met 40% te willen bezuinigen op het budget van 't Paradijs ('t Paradijs, 2015).

De verwachting leeft bij Boerderij 't Paradijs dat, op het moment dat de gemeente meer inzicht heeft in de meerwaarde van de logeergroepen, het meer waarschijnlijk is dat de bezuinigingen lager zullen uitvallen. Dit is niet als zodanig door de gemeente verwoord, echter is in een informeel gesprek aangegeven nauwelijks op de hoogte te zijn van de werkzaamheden op zorgboerderijen. De volgende vragen welke dienen ter profilering staan centraal. Deze antwoorden op de vraag wat de meerwaarde van de logeergroepen op Boerderij 't Paradijs in de sociale kaart van Barneveld is: Welke elementen die 't Paradijs biedt in hun begeleiding aan de kinderen levert resultaat op? Tevens op de vraag: wat maakt 't Paradijs succesvol, waardoor de gemeente hen moet financieren om zorg voor kinderen met ASS te bieden? In dit onderzoek zijn deze elementen 'werkzame factoren' genoemd.

Deze werkzame factoren zijn tot op heden niet inzichtelijk in kaart gebracht bij Boerderij 't Paradijs. Op het moment dat de gemeente de meerwaarde van 't Paradijs niet inzielt met als gevolg dat de financiering voor 't Paradijs wegvalt of minder wordt, bestaat de kans dat dit gevolgen heeft voor de continuïteit van de logeergroep. Dit zou onder anderen effect hebben op de deelnemers van 't Paradijs en hun ouders. Het gevoel van onzekerheid over de toekomst voor het verblijf op de logeergroepen bij 't Paradijs is daar een voorbeeld van.

Dit onderzoek draagt bij aan het in kaart brengen wat in de begeleiding werkzaam is en daarmee positieve gevolgen heeft voor de deelnemers. Hierdoor worden de deelnemers en de ouders op de hoogte gebracht van de werkzaamheid van geleverde zorg van 't Paradijs. Door dit onderzoek kunnen de ouders en deelnemers een betere inschatting maken over de kwaliteit van de zorg.

1.3 Probleemstelling

De continuïteit van de logeergroepen van Boerderij 't Paradijs wordt bedreigd door het mogelijk wegvallen van (een deel van) de subsidie. Door deze bedreiging ontstaat de onzekerheid over het voortbestaan van de logeergroepen bij zowel de deelnemers, als hun ouders. De werkzame factoren zijn niet gestructureerd in kaart gebracht met als gevolg dat 't Paradijs deze niet zodanig naar de gemeente kan over brengen zodat deze inzielt waarom de subsidie in 2015 doorgezet moet worden.

1.4 Relevantie

Dit afstudeeronderzoek is ten eerste relevant voor de eigenaren van Boerderij 't Paradijs. De in kaart gebrachte ervaren werkzame factoren van logeergroepen twee en drie kunnen worden gebruikt ter onderbouwing in de communicatie met gemeente Barneveld ten behoeve van financiering voor de zorg. Ten tweede is het onderzoek relevant voor de deelnemers van Boerderij 't Paradijs en hun ouders op het moment dat dit onderzoek bijdraagt in het eventuele resultaat van voldoende financiering door de gemeente. Dit kan betekenen dat de logeergroepen blijven bestaan. Daarnaast is het onderzoek relevant voor de ouders gezien zij door middel van dit onderzoek meer zicht krijgen op wat hun kind ervaart op het moment dat het bij 't Paradijs verblijft en wat de werkzaamheid in de begeleiding is die het kind ontvangt. Dit onderzoek is tevens relevant voor de gemeente Barneveld. Deze krijgt inzicht in wat als werkzaam wordt ervaren bij Boerderij 't Paradijs en kan de zorg die 't Paradijs biedt beter inschatten.

1.5 Doelstelling

De overkoepelende doelstelling is om eind mei 2015 de rapportage van de onderzoeksresultaten fysiek te overhandigen aan IJsbrand en Caroline Snoei (de eigenaren van Boerderij 't Paradijs). In dit rapport is antwoord gegeven op de hoofdvraag: "Wat zijn de ervaren werkzame factoren van logeergroepen 2 en 3 voor kinderen met autisme aanverwante problematiek (in de leeftijd van 6-16 jaar) van Boerderij 't Paradijs, in 2015?". Ter aanvulling hierop wordt het rapport op vijf juni gepresenteerd aan Caroline en IJsbrand Snoei en andere belanghebbenden. Dit dient om het rapport nader toe te lichten en mogelijke vragen te ondervangen.

Het eerste facet van het onderzoek is de literatuur te onderzoeken op werkzame factoren voor kinderen met ASS binnen de hulpverlening (macroniveau). Het tweede doel is de werkzame factoren, ervaren door (oud) deelnemers (6 – 16 jaar), ouders en begeleiders, te onderzoeken (microniveau). Het derde doel is twee producten te ontwikkelen welke gebruikt kunnen worden als communicatiesteun richting gemeente Barneveld (mesoniveau). Door middel van deze doelstellingen wordt een conclusie getrokken over de ervaren werkzaamheid van logeergroepen twee en drie van Boerderij 't Paradijs, wat mogelijk financiële stabiliteit oplevert. Tevens draagt dit bij aan de openheid in kwaliteit van zorg van Boerderij 't Paradijs, wat in belang is voor de deelnemers.

1.6 Vraagstelling:

Hoofdvraag:

Wat zijn de ervaren werkzame factoren van logeergroepen twee en drie voor kinderen met autisme aanverwante problematiek (in de leeftijd van 6-16 jaar) van Boerderij 't Paradijs, in 2015?

Deelvragen:

1. Wat zijn de werkzame factoren voor kinderen in de leeftijd 6-16 jaar met ASS binnen de hulpverlening?
2. Welke werkzame factoren worden door de (oud) deelnemers van Boerderij 't Paradijs en hun ouders ervaren?
3. Welke werkzame factoren, met betrekking tot de deelnemers, ervaren de begeleiders van de logeergroepen van Boerderij 't Paradijs?
4. Hoe sluiten de door de (oud) deelnemers, ouders en begeleiders ervaren werkzame factoren van Boerderij 't Paradijs aan bij de werkzame factoren voor kinderen met ASS in de leeftijd 6-16 jaar binnen de hulpverlening?

1.7 Leeswijzer:

De hoofdvraag is beantwoord doormiddel van vier deelvragen. In hoofdstuk 2 is verantwoord welke onderzoeksmethoden in dit onderzoek zijn gebruikt. In hoofdstuk 3 is naar aanleiding van een literatuurstudie uiteengezet wat werkzaam is voor een kind met autisme aanverwante problematiek in de hulpverlening. Vervolgens is in hoofdstuk 4 beschreven welke werkzame factoren de ouders en (oud) deelnemers ervaren op de logeergroepen bij 't Paradijs. In hoofdstuk 5 is beschreven welke werkzame factoren de begeleiders ervaren op de logeergroepen bij 't Paradijs. Tot slot is in hoofdstuk 6 de koppeling gemaakt tussen hoofdstuk 2 (de literatuurstudie) en hoofdstuk 3 en 4 (de door (oud) deelnemers, ouders en begeleiders ervaren werkzame factoren). De conclusie van dit onderzoek is uitgewerkt in hoofdstuk 7. In hoofdstuk 8 zijn de aanbevelingen van de onderzoekers beschreven. De discussie van dit onderzoek vindt u in hoofdstuk 9 en tot slot is de evaluatie van het onderzoeksproduct en –proces benoemd tot hoofdstuk 10.

1.8 Definiëring

Autisme aanverwante stoornis:

Een kind met een autisme aanverwante stoornis voldoet aan de volgende criteria, vastgelegd in het nieuwe classificeringssysteem: de DSM 5 (American Psychiatric Association, 2013).

A. Blijvende tekorten in sociale communicatie en interactie, die niet verklaard kunnen worden door ontwikkelingsachterstand.

C. De verschijnselen zijn aanwezig vanaf de vroegste kindertijd (maar worden soms pas later onderkend).

D. De verschijnselen veroorzaken klinisch relevante verstoring van het huidige functioneren in sociale of andere belangrijke levensgebieden.

E. De stoornissen worden niet beter verklaard uit intelligentiestoornis of globale ontwikkelingsachterstand en de sociale communicatie moet minder zijn dan past bij het cognitieve niveau van het kind.

Deelnemers:

Wegens de visie van 't Paradijs is geen gebruik gemaakt van het woord 'cliënt' in dit onderzoek. Het woord 'deelnemer' verwijst naar een kind, in de leeftijd 6-16 jaar met een autisme aanverwante stoornis, dat participeert in een van de logeergroepen van Boerderij 't Paradijs.

Derden:

Derden is iedereen die geen medewerker is bij Boerderij 't Paradijs. Ook de onderzoekers, Carlianne Mulder en Lieke van Wensveen, behoren niet tot 'derden'. Specifieke derden die beoogd zijn bij het delen van het onderzoeksresultaat zijn medewerkers van gemeente Barneveld. Echter valt ook te denken aan de ouders van (toekomstige) deelnemers, ter promotie.

Ervaren effecten:

Met ervaren effecten is bedoeld de ervaren effectiviteit van een interventie door de ouders, begeleiders en (oud) deelnemers. Een interventie is effectief als deze bij een bepaalde doelgroep leidt tot de realisatie van gestelde doelen (van Yperen, 2010).

Logeergroepen:

't Paradijs heeft drie logeergroepen voor kinderen met autisme aanverwante problematiek. Dit omvat een totaal van 29 kinderen. Elke logeergroep heeft in totaal 12 logeerweekenden per jaar.

Oud deelnemers:

Het woord 'oud deelnemer' verwijst naar een kind met een autisme aanverwante stoornis, welke in een van de logeergroepen van Boerderij 't Paradijs heeft geparticipeerd en inmiddels geen

deelnemer bij 't Paradijs meer is. De leeftijd van deze oud deelnemers tijdens participatie bij 't Paradijs was tussen de 6 en 16 jaar.

Werkzame factoren:

Werkzame factoren zijn elementen die ongeacht een de specifieke methode bevorderend zijn voor de effectiviteit en de gewenste verandering bewerkstelligd (Movisie, 2013; Nederlands Jeugdinstituut, z.d.).

Zorgboerderij:

Een landbouwbedrijf waar mensen met integratieproblematiek omwille van ziekte, handicap, problematische opvoedingssituatie, (licht) delinquent verleden in staat te zijn geacht aan een aangepaste dagbesteding geholpen worden om zich voor zover mogelijk te (re-)integreren in de samenleving (Van Dale, 2014).

2. METHODOLOGIE

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van twee kwalitatieve onderzoeksmethoden: literatuuronderzoek en semi-gestructureerde (groeps)interviews.

In dit hoofdstuk is per onderzoeksmethode aangegeven waarom deze methode is gekozen (2.1), welke respondenten zijn geselecteerd (2.2) en hoe de procedure is verlopen (2.3).

2.1 Methoden

De keuze voor de dataverzamelmethode is gestuurd door de onderzoeksvraag. In de hoofdvraag is gesproken van het begrip 'ervaren werkzame factoren', wat duidelijk maakt dat het onderzoek psychologische fenomenen en processen betreft. Dit vergt van de onderzoekers ervaringen te onderzoeken op Boerderij 't Paradijs. In dit onderzoek is data-triangulariteit toegepast (Baarda, de Goede & Teunissen, 2009). Het onderzoek kent input uit verschillende invalshoeken: literatuuronderzoek, interviews met begeleiders, deelnemers, oud deelnemers en ouders.

Om de ervaring uit te vragen is gekozen voor (groeps)interviews, welke volgen op literatuuronderzoek. Literatuuronderzoek is gekozen omdat dit de onderzoekers op de hoogte brengt van bestaande kennis over het onderwerp. Tevens kunnen de onderzoekers nauwkeuriger interviewen omtrent de ervaren werkzame factoren door middel een topiclijst, voortgekomen uit het literatuuronderzoek. De term topiclijst is later dit hoofdstuk verder uitgewerkt.

In dit onderzoek is gekozen voor interviews, omdat deze vorm van onderzoek toelaat om verbale interactie te hebben met de doelgroep. Doordat onderzoekers kunnen inspelen op de antwoorden van de geïnterviewden kan de ervaringen van de geïnterviewden gerichter uitgevraagd worden.

De onderzoekers kunnen doorvragen op het moment dat een antwoord van de geïnterviewde om verduidelijking vraagt. In het kader van doorvragen is gekozen voor semi-gestructureerde interviews. Deze wijze van interviewen heeft als risico dat informatie gemist wordt door de denkkaders van de onderzoekers wat zich uit in suggestieve vraagstelling. Dit is gepoogd te ondervangen door de interviews aan de hand van de genoemde topiclijst te maken.

2.1.1 Literatuuronderzoek

Deelvraag 1 is een beschrijvende deelvraag. Deze is beantwoord door middel van literatuuronderzoek, ook wel: het gebruiken van bestaande gegevens. De vraagstelling leidend in het literatuuronderzoek luidt als volgt: 'Wat zijn de werkzame factoren voor kinderen in de leeftijd 6-16 jaar met ASS binnen de hulpverlening?'. Literatuuronderzoek brengt de onderzoekers op de hoogte van bestaande kennis en gegevens met betrekking tot het onderzoeksonderwerp.

In deelvraag 4 is een tweede (kleinschalig) literatuuronderzoek uitgevoerd. Deze dient om de werkzame factoren welke genoemd werden in de interviews, maar niet in deelvraag 1, alsnog (waar mogelijk) te onderbouwen.

2.1.2 Interviews

Deelvraag 2 en 3 zijn definiërende en evaluerende deelvragen (Baarda, de Goede & Teunissen, 2009). Dit houdt in dat is onderzocht wat werkzame factoren zijn volgens de ouders, (oud) deelnemers en begeleiders. Door het interviewen van deze doelgroepen zijn de ervaren werkzame factoren gehoord vanuit vier verschillende perspectieven.

2.2 Respondenten

Door middel van interviewen is een totale input van 25 mensen verkregen. De interviews zijn uitgevoerd onder betrokkenen van logeergroepen twee en drie. De verhouding man: vrouw is 12 om 13.

2.2.1 Begeleiders

Alle vijf de vaste begeleiders van de logeergroepen zijn individueel geïnterviewd. De interviews zijn semi-gestructureerde interviews. Het voordeel van semi-gestructureerde interviews is bij deze deelvraag dat er ruimte is voor vernieuwende inzichten van de geïnterviewden. Gestructureerde interviews zijn hiervoor te gekaderd bevonden. Om het onderzoek betrouwbaar te maken, was van belang de mening van elke begeleider te horen.

2.2.2 (Oud) deelnemer

In het onderzoek zijn vijf deelnemers geïnterviewd door middel van semi-gestructureerde interviews. De vragen zijn afwisselend gesloten en open gesteld. Veelal begonnen de onderzoekers met gesloten vragen om het antwoorden voor de deelnemer gemakkelijker te maken. Op het moment dat de sfeer meer ontspannen was schakelde de onderzoeker over naar open vragen. Eén oud deelnemer heeft haar ervaren werkzame factoren verwoord op papier. Dit is gebruikt in het onderzoek en te vinden in bijlage W.

Ter aanvulling zijn, in overleg met 't Paradijs, de gegevens verkregen van alle oud deelnemers die geïnterviewd konden worden. Dit betreft een totaal van drie oud deelnemers.

2.2.3 Ouders

Als laatste zijn de ouders, van deelnemers uit weekend groep twee en drie, geïnterviewd. Aan het eerste groepsinterview hebben zeven ouders meegedaan en aan het tweede groepsinterview vier. Daarnaast is één ouder telefonisch geïnterviewd. In totaal zijn 12 ouders geïnterviewd.

In verband met de privacy van de geïnterviewden zijn de namen niet vrijgegeven in het onderzoek. In bijlage D is de overige informatie uiteengezet.

2.3 Procedure

In deze paragraaf is de procedure beschreven van beide onderzoeksmethoden.

2.3.1 Literatuuronderzoek

In bijlage C is informatie belicht met betrekking tot het verkrijgen van de gegevens. In deze bijlage zijn de gebruikte informatiebronnen benoemd (zoals databanken, zoekmachines en toonaangevende websites) evenals de inclusie- en exclusiecriteria en de zoektermen (zowel Engels als Nederlands).

Ten behoeve zijn van het onderzoek 38 artikelen geselecteerd, van de omstreeks 400 welke gescreend zijn. De selectie heeft plaatsgevonden door te kijken naar: relevantie tot het onderwerp, actualiteit, hoogwaardigheid (wat betreft de auteur, het tijdschrift of de uitgever) en betrouwbaarheid (bijvoorbeeld afkomstig van een instelling) (Poelmans & Severijnen, 2013).

Een logboek van relevante literatuur is bijgehouden. De literatuurstudie is gestopt op het moment van verzadiging en genoeg bronnen gevonden waren ter onderbouwing van de deelvraag. Verzadiging betekent dat geen nieuwe relevante informatie over het onderwerp meer gevonden wordt. Vervolgens zijn de bronnen nogmaals doorgenomen en is afgewogen in hoeverre deze bronnen écht bij het onderzoek aansluiten en voldoen aan de inclusie- en exclusiecriteria: een tweede check. Na de tweede selectie zijn acht internet artikelen en tien boeken bruikbaar gebleken.

De geselecteerde gegevens zijn geanalyseerd door per boek of artikel de relevante tekst in een bestand te zetten. De tekst is relevant bevonden wanneer het bijdroeg aan beantwoording van deelvraag 1. Internetliteratuur en boeken zijn gescheiden bestanden, ten behoeve van het overzicht. Vervolgens is als toevoeging aan de tekst in één of enkele woorden verwoord wat de auteur erkent als werkzame factor, dit zijn zogeheten 'labels'. Zo ontstaat overzicht in de werkzame factoren per publicatie en de samenhang in meerdere publicaties. Deze documenten zijn te vinden in bijlage A & B.

Een risico van een literatuuronderzoek is dat niet alle relevante bronnen door de onderzoekers zijn gevonden. De intentie van de onderzoekers was dit risico te ondervangen door in de bibliografie van het meest recente artikel dat gevonden is te kijken welke publicaties door de onderzoekers gezien

zijn. Waarna de overige publicaties bekeken zouden worden. Dit bleek niet mogelijk doordat de onderzoekers tot vele bronnen, vermeld in de literatuurlijst, geen toegang hadden.

In dit onderzoek is dit risico te verdedigen op het bereiken van verzadiging. Dit impliceert dat verder zoeken naar meer input niet nodig was. Tevens zijn door de onderzoekers alle door school beschikbaar gestelde databanken gebruikt.

Vervolgens kon de analyse plaatsvinden over de reeds geselecteerde literatuur. De analyse is te vinden in bijlage C. De labels zijn onder elkaar gezet, waardoor overkoepelende ‘topics’ zichtbaar werden. De gekozen topics zijn: basishouding, communicatie, context en interventie. Alle labels zijn te scharen onder deze topics. In de analyse is per topic geschetst welke werkzame factoren de literatuur noemt. Naar aanleiding van deze analyse is deelvraag 1 geschreven.

2.3.2 Interviews

De analyse heeft tevens gediend in het opstellen van de interviewvragen. Naar aanleiding van de analyse is de topiclijst ontwikkeld. Een topiclijst is een lijst met onderwerpen, genoemd in literatuuronderzoek, welke de onderzoekers verwerken in de interviewvragen. Hierdoor zijn de geïnterviewden meer specifiek bevraagd op werkzame factoren. De interviewvragen zijn uitgewerkt in bijlage E tot en met H.

In eerste instantie zijn interviewvragen opgesteld zonder topics. Hierbij is gelet op het stellen van open vragen en geen suggestieve vragen. De vragen zijn zo opgesteld dat de onderzoekers niet uit gaan van het ervaren van werkzame factoren door de geïnterviewden. Tevens is gelet op de psychologische volgorde: logica in de volgorde van de vragen. Ter toevoeging aan deze vragen zijn per doelgroep vragen opgesteld die in gingen op de topics. Deze vragen zijn gesteld op het moment dat het topic nog niet door de geïnterviewden zelf belicht was, om suggestiviteit van de onderzoekers te minimaliseren. Naar specifieke werkzame factoren, dus specifiekere dan topics, voortkomend uit het literatuuronderzoek is niet gevraagd, omdat de onderzoekers hiermee suggestief zouden zijn. Ter voorbeeld is door de onderzoekers gevraagd: “Hoe past u de omgeving/ het klimaat aan naar de behoefte van het kind?”, in plaats van “Maakt u gebruik van picto’s?”. Een dergelijke vraagstelling zou af doen aan de betrouwbaarheid van de conclusie.

De interviews zijn gehouden tot het moment van verzadiging: het punt dat geen nieuwe informatie meer gegeven werd met betrekking tot de deelvraag. Dit impliceert ondervanging van het risico dat niet alle informatie door de onderzoekers is verkregen. Verzadiging heeft bij alle drie de doelgroepen plaatsgevonden. Om verzadiging te kunnen herkennen is elk interview nadat deze gehouden was uitgetypt, geschrapt en gelabeld. Dit gedeelte van het analyseren is niet uitgesteld tot het punt waar alle interviews gehouden zijn. Schrappen houdt in dat alle informatie welke geen antwoord geeft op de hoofdvraag of deelvragen, doorgestreept wordt waardoor fragmenten over blijven. Labelen houdt in dat het fragment wordt samengevat in één of enkele woorden. Tevens is een nummer gekoppeld aan het fragment. In bijlage D kan de lezer de structuur achterhalen welke is gehanteerd voor de nummering.

(Oud) deelnemers:

Het interviewen van deelnemers achten de onderzoekers als belangrijk. De zorg draait immers om de cliënt, in dit geval de deelnemers.

Alvorens het interviewen zijn de onderzoekers zich bewust geweest van het risico dat de deelnemers zich te onveilig voelden om interviewvragen te beantwoorden. Om deze reden is het interviewen van de deelnemers overlegd met de begeleider vanuit 't Paradijs. De ASS van de deelnemers bracht aandachtspunten tijdens het onderzoek met zich mee. De onderzoekers kregen om deze reden het advies te interviewen door een dag mee te lopen als ‘begeleiders’. Op deze manier hadden de deelnemers zo veel mogelijk de beleving van een normaal weekend. In deelvraag 1 kunt u lezen waarom dit van belang is voor kinderen met ASS.

Alvorens de meeloop dag heeft een begeleider vanuit 't Paradijs de onderzoekers per deelnemer ingelicht over belangrijke informatie, zo ook welke deelnemers wel/niet geïnterviewd konden worden. Daarnaast waren de deelnemers op de hoogte van het onderzoek en het feit dat twee

mensen mee kwamen lopen. Aan de ouders is toestemming gevraagd voor het meelopen en interviewen van hun kinderen. Tijdens de dag hebben de onderzoekers meegedaan met de activiteiten die de deelnemers ondernamen, zoals koeien voeren en paarden borstelen. De oud deelnemers zijn individueel door middel van telefonisch contact geïnterviewd.

Ouders:

Een risico van interviews met ouders is non-respons en weerstand. Dit is gepoogd te ondervangen door een positief eerste contact te bewerkstelligen. Half februari is door Boerderij 't Paradijs een bijeenkomst georganiseerd voor alle ouders van de deelnemers van de logeergroepen. Dit was een informatieavond over de decentralisatie van de zorg en een brainstorm sessie over een mogelijke oplossing. De onderzoekers zijn hierbij aanwezig geweest en hebben het onderzoek voorgesteld. Doordat het onderzoek aansluit bij de behoefte van de ouders is draagkracht gecreëerd. Tevens hebben de onderzoekers de eerste datum van het groepsinterview voor de ouders van logeergroep twee bekend gemaakt. Hiermee is beoogd de opkomst te verhogen.

Een maand na het groepsinterview met de ouders van logeergroep twee, heeft het groepsinterview met de ouders van logeergroep drie plaatsgevonden. Een risico bij interviewen is dat de onderzoekers niet alle informatie verkrijgen. Ter ondervanging hebben de onderzoekers het maximaal mogelijke aantal ouders benaderd: alle ouders van groep twee en drie zijn benaderd om hun input te geven. Tevens merkten de onderzoekers dat de input van het tweede groepsinterview nauw overeenkwam met de informatie uit het eerste groepsinterview. Dit impliceert verzadiging.

Gekozen is voor een groepsinterview, omdat de ouders elkaar kunnen aanvullen over het gespreksthema. Een risico van groepsinterviews is de kans op meespreken met elkaar en een te onveilige situatie om een oprechte mening te geven. Dit kan de antwoorden minder betrouwbaar maken. De onderzoekers hebben dit gepoogd te ondervangen door het creëren van een zo veilig mogelijke interview setting. De hoeveelheid ouders die meededen hebben de onderzoekers ervaren als genoeg om een levendig gesprek te creëren, maar niet te veel waardoor ouders verdwenen in de groep, waardoor hun mening niet gehoord zou zijn.

Eén ouder gaf aan de wens te hebben mee te doen, maar niet aanwezig te kunnen zijn bij het groepsinterview. Met deze mevrouw is een individueel telefonisch interview afgelegd. De informatie verkregen met het individuele interview kwam overeen met de input van het groepsinterview. Dit beaamt het beeld dat extra individuele interviews met ouders niet nodig zijn. Echter is niet vast te stellen of dit het risico op meespreken ondervangen heeft.

Begeleiders:

Alle vijf begeleiders, werkzaam op de logeergroepen zijn welwillend gebleken om mee te werken. Hierdoor was het mogelijk om alle begeleiders op locatie te interviewen. De onderzoekers merkte in interview vier dat verzadiging optrad. Voor de volledigheid zijn alle begeleiders geïnterviewd, om te voorkomen dat informatie verloren zou gaan.

Na het interviewen van de (oud) deelnemers, ouders en begeleiders hebben de onderzoekers de verkregen informatie geanalyseerd door, het eerder genoemde, gebruik van labels en kernlabels. Deze vorm van analyseren sluit de bias van de onderzoekers mogelijk uit.

De onderzoekers zijn tot kernlabels gekomen door alle labels individueel uit te knippen en te spreiden over een wijde oppervlakte. Vervolgens zijn groepen gemaakt met de labels. Daar op volgend zijn de groepen samengevoegd tot grotere groepen. Na een aantal samenvoegingen zijn de onderzoekers tot zes kernlabels gekomen.

Opvallend is dat voor zowel deelvraag twee als drie dezelfde kernlabels zijn gebruikt. De reden is dat de antwoorden van de begeleiders dusdanig op één lijn zitten met de input van de (oud) deelnemers en ouders dat het samenvoegen hiervan mogelijk is. Tevens heeft dit systeem meerwaarde met betrekking tot het beantwoorden van de hoofdvraag: deze vraagt naar de 'ervaren werkzame factoren' en maakt geen scheiding in doelgroep.

De geschrapte interviews staan in bijlagen H, I & J. De labels zijn uitgewerkt in bijlagen K, L & M. De kernlabels staan beschreven in bijlagen N tot en met S. Als laatste zijn de kernlabels gedefinieerd (bijlage T) en is een kernlabel analyse geschreven (bijlage U). Aan de hand van deze documenten zijn deelvraag twee en drie beantwoord.

2.3.3 Vergelijking literatuuronderzoek en uitkomsten interviews

Deelvraag vier is geschreven door deelvraag één (literatuuronderzoek) te vergelijken met deelvraag twee (werkzame factoren ervaren door (oud) deelnemers en ouders) en deelvraag drie (werkzame factoren ervaren door begeleiders). Hierdoor zijn de overeenkomsten en verschillen zichtbaar. De onderzoekers hebben een tweede (kleinschalig) literatuuronderzoek uitgevoerd op de werkzame factoren die genoemd zijn in de interviews, maar niet in deelvraag één naar voren zijn gekomen.

3.1 ACHTERGOND INFORMATIE

In hoofdstuk 3.1 is achtergrondinformatie gegeven over de doelgroep: kinderen met ASS. Alvorens in is gegaan op de werkzame factoren uit het literatuuronderzoek, is informatie uiteengezet. Dit schept een kennisfundering voor de lezer om te kunnen begrijpen hoe het gedrag van een kind met autisme werkt en waarom de werkzame factoren uit het literatuuronderzoek, beschreven in 3.2, werkzaam zijn.

ASS is een informatieverwerkingsstoornis. Het verwerken van zintuiglijke informatie door de hersenen, gebeurt op een andere manier (Blanken, Clijsen, Garenfeld, Paske & Piere, 2012). Hierbij is een onderdeel van de stoornis een vertraging in de informatieverwerking (Langen et al, 2009). Andere onderdelen zijn overgevoeligheid voor specifieke prikkels, geen filtering tussen voor- en achtergrond prikkels, of prikkels waar geen interpretatie op volgt (Delfos, 2011). De uiting en zwaarte verschillen per kind met autisme: 'autisme spectrum stoornis' indiceert een breed spectrum.

Door deze deficiëntie ontstaan op drie gebieden veranderingen: Centrale Coherentie, Executieve Functies en de Theory of Mind.

Centrale Coherentie (CC): De Centrale Coherentie is het vermogen de samenhang te zien tussen de losse onderdelen die samen het zinvolle geheel vormen. Een kind met ASS heeft problemen met het in elkaar puzzelen van de informatie en hier, afhankelijk van de context, de juiste betekenis aan geven (de Bruin, 2012). Doordat de informatieverwerking vertraagd is heeft het kind extra 'puzzeltijd' nodig. Informatie komt onsamenhangend/gefragmenteerd in de hersenen binnen (als puzzelstukjes). Uit al die fragmenten moet het kind informatie samenstellen. Het kind heeft tijd nodig om hier een zinnig geheel van te 'puzzelen'

Executieve Functies (EF): Executieve Functies zijn functies die te maken hebben met het vermogen het gedrag te kunnen plannen, organiseren en uitvoeren. Ook het flexibel kunnen omgaan met Planning en gedrag behoort hiertoe (de Bruin, 2012).

Theory of Mind (TOM): Theory of Mind duidt het vermogen aan om op jezelf te kunnen reflecteren. Daarnaast duidt het op het kunnen verplaatsen in en begrijpen van de emoties en gevoelens van de ander (de Bruin, 2012).

Door een foutieve verwerking van informatie is overprikkeling een bekend verschijnsel bij kinderen met ASS. De hersenen moeten door de ASS immers constant losse informatie tot een zinnig geheel puzzelen, wat regelmatig mislukt (Gezondheidsraad, 2009). Overprikkeling kan zich uiten in bijvoorbeeld oververmoeidheid of een driftbui. Om zich te beschermen tegen dit teveel aan prikkels, van de voor hen verwarrende en beangstigende buitenwereld, streven mensen met ASS naar voorspelbaarheid en controleerbaarheid. Dit uit zich bijvoorbeeld in pre-occupaties, vaste routines en starheid in denken (zwart-wit denken) (Leo Kannerhuis, 2015b).

ASS wordt gekenmerkt door een kwalitatieve beperkingen op een drietal functiegebieden: de sociale interactie, de communicatie en beperkte, zich herhalende patronen van gedrag, belangstelling en activiteiten (American Psychiatric Association, 2000). Het Leo Kannerhuis zegt over kinderen in de leeftijd van 12-23 jaar het volgende: *"Veel mensen met autisme zien in deze periode steeds duidelijker onder ogen dat ze 'anders' zijn, en dat datgene wat bij anderen 'vanzelf' lijkt te gebeuren voor hen niet weggelegd lijkt te zijn. Dat geldt zeker rond relaties en de ontluikende seksualiteit. Mede hierdoor zien we in deze periode vaak klachten van minderwaardigheid en/of depressie ontstaan. Bij anderen ontstaat de neiging zich terug te trekken, en een preoccupatie (zoals computeren) kan in zo'n periode veranderen in een middel om de buitenwereld, waarin steeds faalervaringen worden opgedaan, buiten te sluiten."* (Leo Kannerhuis, 2015a).

In het volgende hoofdstuk staat beschreven op welke werkzame manier hulpverleners om kunnen gaan met deze deficiënties.

3.2 THEORETISCH KADER

Dit hoofdstuk brengt de lezer op de hoogte van het antwoord op deelvraag 1: “Wat zijn de werkzame factoren voor kinderen in de leeftijd 6-16 jaar met ASS binnen de hulpverlening?”. Ten eerste is informatie verschaft over het uitgevoerde literatuuronderzoek (3.2.1). Vervolgens zijn de uitkomsten kenbaar gemaakt (3.2.2-3.2.5). Dit hoofdstuk eindigt met een samenvattende conclusie (3.2.6).

3.2.1 Inleiding

De literatuur is onderzocht op werkzame factoren voor kinderen van 6-16 jaar met ASS binnen de hulpverlening. In bijlage A en B is de gebruikte literatuur, met de werkzame factoren benoemt door de auteurs, uiteengezet. In bijlage C is het selectieproces en de analyse van de literatuur onderbouwd. Tevens staan in deze bijlage de inclusie- en exclusiecriteria vermeld. De werkzame factoren, voorkomend uit het literatuuronderzoek, zijn onder te verdelen in vier overkoepelende topics: basishouding, communicatie, context & interventie. Elke topic begint met de werkzame factor die het meest genoemd is.

3.2.2 Basishouding

Verschillende auteurs benoemen dat het aanpassen van de basishouding een positief effect heeft in de bejegening van kinderen met ASS. Hierbij zijn ‘onvoorwaardelijk geloof in de juiste intentie van het kind’ en ‘uitgaan vanuit wat het kind kan’ het meest genoemd (Grodén, 2011; de Bruin, 2013). ‘Basishouding’ heeft te maken met de manier waarop de hulpverlener over zichzelf en andere denkt. In de basishouding zitten beweegredenen, welke vooral zichtbaar worden als de hulpverlener hierop zichzelf, of door anderen wordt bevraagd. Echter zijn deze ook voelbaar en zichtbaar in het handelen (Terlouw & Visser, 2010).

Het onvoorwaardelijke geloof in de juiste intentie van het kind bevat de overtuiging dat ongewenst gedrag van het kind voortkomt uit het onvermogen tot gezond gedrag. De valkuil bestaat op een verkeerd moment te straffen: “De omgeving reageert negatief op gedrag dat zij niet kunnen verklaren en vervalt in straffen of dreigen waardoor een kind met ASS niet weet wat hij wel moet doen en zelf ook negatief reageert” (de Bruin, 2013). In ‘Psychiatrie voor SPH’ (2012) staat dat ongewenst gedrag van het kind kan voortkomen uit gevoelens van onmacht en angst voor het onbekende. Ferwerda, Rommers en Oosting (2008) sluiten hierbij aan met de stelling dat gedragsproblemen niet het gevolg van zijn onwil, maar van onmacht. Een hulpverlener kan dit praktiseren door het volgende voorbeeld. Als het kind ongewenst gedrag vertoont, kan de begeleider na gaan wat mogelijk nog onduidelijk is voor het kind en dit nogmaals uitleggen. C. de Bruin (2013) stelt dat geloven in de juiste intentie de hulpverlener anders in het contact doet staan, waardoor het negatieve gedrag van een kind met autisme vermindert.

De hulpverlener erkent en ziet bij ‘uitgaan vanuit wat het kind kan’ de competenties van het kind. Tevens gaat de hulpverlener op zoek gegaan naar de talenten. Dit heeft meerwaarde aangezien het kind in het dagelijkse leven veelvuldig confrontaties met zijn/haar beperkingen heeft. Zoals reeds beschreven geeft het Leo Kannerhuis aan dat hierdoor in de leeftijd 12 – 23 vaak klachten van minderwaardigheid ontstaan (Leo Kannerhuis, 2015a). Het kind heeft weinig ervaringen met het ontdekken en uitbreiden van zijn of haar talenten. De hulpverlener kan dit doen door situaties te scheppen waarin het kind succeservaring op kan doen. Op het moment dat het kind zijn/haar kunnen en talenten ontdekt kan dit mogelijk een positief effect hebben op de gevoelens van eigenwaarde.

Ongewenst gedrag van het kind niet persoonlijk opvatten is het punt dat als volt het meest genoemd is als mogelijke werkzame factor (de Bruin, 2013). Dit draagt voor de hulpverlener bij aan het kunnen aannemen van de twee reeds beschreven basishoudingen. Het laag houden van emotionele expressie, wat ook als werkzaam is beschreven, sluit aan bij het niet persoonlijk opvatten (Vandereycken, Hoogduik & Emmelkamp, 2006). Bij het werken met kinderen met ASS is het mogelijk

de expressie van het kind persoonlijk op te vatten. Een kind met ASS is namelijk meer direct is in het uitspreken van gedachten (de Bruin, 2013). Ook kan een kind, door overprikkeling een woedeaanval krijgen, gericht op de hulpverlener. Martine Delfos (2006) zegt over ouders en/of hulpverleners: *“Ze hebben het gevoel dat het gedrag van het kind persoonlijk op hen gericht is, voelen zich gekwetst, hebben het gevoel dat ze falen en trachten het gedrag van het kind in andere banen te leiden en hun eigen gedrag daarop af te stemmen”*. De literatuur noemt het belang van rationeel in plaats van emotioneel handelen. Andermans emoties zijn namelijk extra prikkels voor een kind met ASS. Het kind kan door de beperking in the Theory of Mind de emoties van de ander niet begrijpen en plaatsen, wat in de informatieverwerking extra belasting oplevert. Tevens kan het persoonlijk opvatten van het gedrag van het kind de professionele relatie tussen de hulpverlener en het kind verstoren. Als hulpverlener kan deze werkzame basishouding makkelijker te bewerkstelligen zijn door het hebben van kennis over ASS: bijvoorbeeld dat ongewenst gedrag veelal onmacht toont, in plaats van onwil.

3.2.3 Communicatie

Uit de geanalyseerde literatuur komt eenduidig naar voren dat de hulpverlener zijn/haar communicatie richting het kind dient aan te passen. Het gebruik van concrete en letterlijke taal is volgens de literatuur de meest werkzame aanpassing die een hulpverlener kan doen in de communicatie (Delfos, 2006; Notbohm, 2006; Gezondheidsraad, 2009). Colette de Bruin, gedragsdeskundige ASS, schrijft hierover: *“Een kind met autisme heeft zwart-wit spreken van jou nodig, omdat hij zwart-wit denkt. Zwart en wit geven het kind houvast en duidelijkheid in een chaotische wereld. Uitersten zijn duidelijker dan alles wat er tussen zit. Zwart-wit praten doe je door op een ongenueanceerde manier duidelijkheid te geven.”* (de Bruin, 2013). Concrete taal beschrijft zichtbaar gedrag. Het staat dus zo minimaal mogelijk open voor interpretatie. De hulpverlener kan bijvoorbeeld beter tegen een kind met ASS zeggen “Ik vond het aardig dat je aanbod het jongetje te helpen met zijn fiets” dan “Dat deed je leuk”. Tevens staat kwantificering minder open voor interpretatie. Wanneer een hoeveelheid abstract is, kan dit concreet gemaakt worden door hier een getal aan te koppelen (de Bruin, 2013). Bijvoorbeeld: “Op een schaal van 1 tot 10, hoe leuk was school?” in plaats van “Hoe was school?”.

Onder andere Didden & Huskens (2008) geven aan dat het belangrijk is de communicatie aan te passen op het moment dat het kind met ASS in actie moet komen. Hierbij is het van belang een actie als opdracht te formuleren en niet als verzoek, het gewenste gedrag te vertellen en geen niet-boodschap te geven (Didden & Huskens, 2008). Door de letterlijke waarneming interpreteert het kind het verzoek als vraag en zal hij/zij het verzoek niet uitvoeren (de Bruin, 2013). Het is voor een kind met ASS niet vanzelfsprekend wat hij, als hij iets niet mag doen, dan wél moet doen (Didden & Huskens, 2008). Hier hoort bij dat het kind met ASS het nodig heeft om een stappenplan duidelijk te hebben: wat, hoe, waar, met wie en wanneer (begin- en eindtijd). Dit komt voort uit de behoefte aan voorspelbaarheid en duidelijkheid (Peeters, 1995).

Als derde geeft de literatuur aan om rust in te bouwen in de communicatie met een kind met ASS (Delfos, 2006). De informatieverwerking van een kind met ASS is vertraagd, hierdoor dient het kind in de communicatie extra ‘puzzeltijd’ te krijgen.

3.2.4 Context

Verschillende schrijvers en onderzoekers spreken zich eenduidig uit over het aanpassen van de context ter bevordering van de kwaliteit van de hulpverlening. Hierbij zijn een gestructureerde omgeving en voorspelbaar klimaat werkzaam voor kinderen met ASS (Gezondheidsraad, 2009; van Rooien & Rietveld, 2013; Didden & Huskens, 2008). Onder ‘een gestructureerde omgeving en een voorspelbaar klimaat’ valt ook het hebben van rituelen en gestructureerde activiteiten. Een kind met ASS overziet de consequenties van een verandering niet. Vaste gewoontes zorgen voor een voorspelbaarheid die veiligheid biedt (Grodén, 2011).

De aanwezigheid van visuele hulpmiddelen die de communicatie ondersteunen is tevens veelvoudig als werkzaam genoemd (Peeters, 1995; Nothbom, 2006). Hierbij is te denken aan het gebruik van pictogrammen en plaatjes. Door de stoornis in informatieverwerking is het verwerken van verbale informatie voor kinderen met ASS lastiger dan informatie van pictogrammen (Arwood & Kaulitz, 2007; Betts & Patrick, 2007).

3.2.5 Interventie

De onderzochte literatuur spreekt zich ten eerste positief uit over de werkzaamheid van het betrekken en ondersteunen van het gezin van een kind met ASS (Odom e.a., 2003; Gezondheidsraad, 2009; Odom e.a., 2010). Hierbij is de werkzaamheid op het kind met ASS indirect: via het gezin. Ondersteunen kan op verschillende manieren. Alom bekend is het geven van psycho-educatie. Het doel van psycho-educatie is het bieden van kennis, structuur en veiligheid. Door psycho-educatie kunnen de ouders vaardiger worden in de opvoederstaak, zodat het gezin zo goed mogelijk kan functioneren en een zo gunstig mogelijke thuissituatie voor het kind met ASS gecreëerd wordt (Gezondheidsraad, 2009). Als de hulpverlener door het ondersteunen van de ouders in het gezin een gunstigere thuissituatie scherpt, kan het kind zich beter ontwikkelen. Dit is niet alleen voor de ontwikkeling van het kind positief. Psycho-educatie werkt voor ouders ontlastend: ze ervaren minder stress en laten meer vertrouwen zien (Brookman-Fraee, 2004).

De tweede werkzame factor voor kinderen met ASS is het aangaan van vriendschappen (Glicksman, 2012; Delfos, 2006). Kinderen met ASS kunnen door middel van vriendschappen empathie en sociale interactie leren (Glicksman, 2012; Delfos, 2006). Dit is van toegevoegde waarde, omdat het vermogen tot empathie als sociale interactie veelal onvoldoende zijn ontwikkeld bij een kind met ASS, door beperkte Theory of Mind (Heijkoop, 1995). Een andere verklaring voor de verminderde ontwikkelen van empathie en sociale interactie is dat kinderen met ASS bij voorkeur activiteiten alleen doen en hierbij niet in oefensituaties terecht komen om vrienden te maken (Gezondheidsraad, 2009). Onderzoek heeft een verband gelegd tussen gebrek aan vriendschap in de jeugd van kinderen met ASS en aanpassingsproblemen later in het leven (Bauming & Shulman, 2003). Hulpverleners kunnen door interventies kinderen met ASS stimuleren tot contact met andere kinderen waaruit vriendschappen kunnen ontstaan.

Vervolgens is de interventie 'belonen' in de literatuur als werkzaam benoemd (Didden & Huskens, 2008; Groden 2011). Met belonen is bedoeld: de hulpverlener stimuleert het gewenste gedrag door het kind iets te geven wat het prettig vindt. Door beloning zal het kind met ASS het gewenste gedrag vaker laten zien en verminderd het ongewenste gedrag (Didden & Huskens, 2008).

In de onderzochte literatuur zijn stellingen gedaan over werkzame methodieken. Hierbij is te denken aan de 'Discrete Trial Training' (DTT), Videotraining, Sociale Vaardigheidstraining en Treatment and Education for Autistic Children and Children with Communicative Handicaps (TEACHH). Methodieken zijn in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Een 'werkzame factor' duidt namelijk op een element, niet op een opvolging van elementen. Waar een methodiek een opvolging van elementen is. De onderzoekers mogen niet uit gaan van de werkzaamheid van losstaande elementen, welke origineel voortkomend uit een methodiek.

3.2.6 Conclusie

De mogelijke werkzame factoren waar de onderzochte literatuur zich over uit zijn onder te verdelen in vier categorieën: basishouding, communicatie, context en interventies. Met betrekking tot de basishouding is het van belang gericht te zijn op de mogelijkheden en te geloven in de juiste intenties van het kind. Hierbij staat centraal dat de hulpverlener het gedrag van het kind niet persoonlijk opvat. In de communicatie is het gebruik van concrete en letterlijke taal belangrijk. Om het kind tot

actie te laten komen, zegt de literatuur dat het gewenste gedrag als actie geformuleerd dient te zijn met een stappenplan. Tevens is vertraging in de communicatie van belang. Naast de communicatie dient de omgeving te zijn aangepast naar een gestructureerde omgeving met een voorspelbaar klimaat. Het gebruik maken van visuele hulpmiddelen is hierin een doeltreffend element. De literatuur maakt duidelijk dat het kind niet los van zijn of haar omgeving te zien is: het betrekken en ondersteunen van de ouders. Dit ontlast de ouders en schept mogelijk een thuissituatie waarin het kind zich beter kan ontwikkelen. Daarnaast leert een kind met ASS empathie en sociale interactie door middel van vriendschappen.

4. Welke werkzame factoren worden door de (oud) deelnemers van Boerderij 't Paradijs en hun ouders ervaren?

Dit hoofdstuk brengt de lezer op de hoogte van de werkzame factoren, ervaren door deelnemers en ouders van Boerderij 't Paradijs. Ten eerste is informatie gegeven over de opbouw van dit hoofdstuk (4.1). Vervolgens zijn de uitkomsten kenbaar gemaakt (4.2-4.7). Dit hoofdstuk eindigt met een samenvattende conclusie (4.8).

4.1 Inleiding

Deze deelvraag is beantwoord door middel van de informatie verkregen vanuit interviews met de genoemde partijen.

Uit de analyse van de labels zijn zes kernlabels naar voren gekomen: Agrarische omgeving, eigenschappen begeleiders, groepsdynamiek, handreiking aan ouders, maatschappij gerichte ontwikkeling en werkwijze. Dit zijn overkoepelende termen waarbinnen alle werkzame factoren , ervaren door (oud) deelnemers en ouders, vallen. Deze kernlabels zijn in dit hoofdstuk gebruikt als structuur. Per kernlabel is ten eerste een korte definiëring van het kernlabel genoemd. De volledige definiëring van de kernlabels staat in bijlage T. Vervolgens is genoemd wat de (oud) deelnemers en ouders als werkzaam ervaren. De werkzame factor welke onder een kernlabel als eerst beschreven is, is het meest genoemd in de interviews. De werkzame factoren zijn, waar mogelijk, aangevuld door een beschrijving van de werkzame effecten. De effecten zijn gevolgen van de werkzame factoren. Gekozen is om de effecten apart te beschrijven, omdat dit bijdraagt aan de volledigheid van het hoofdstuk en aansluit bij de wens van de opdrachtgever. Voor de opdrachtgever impliceren ervaren effecten namelijk resultaten, welke van belang zijn in het kader van 'resultaatgericht werken' genoemd in de aanleiding. Door de effecten apart te noemen zijn deze overzichtelijk voor de opdrachtgever.

De definiëring van 'ervaren werkzame factoren' en 'ervaren effecten' zijn te vinden in hoofdstuk 1.8: Definiëring.

4.2 Agrarische omgeving

De agrarische omgeving is gekenmerkt door de wijde ruimte en de aanwezigheid van dieren. Deelnemers vervullen taken met betrekking tot de verzorging van de dieren. De mogelijke activiteiten in deze agrarische omgeving zijn divers en lopen uiteen van functioneel met leerrendement tot activiteiten dienend ter ontspanning.

4.2.1 Ervaren werkzame factoren

De deelnemers ervaren de dieren als een belangrijke werkzame factor op 't Paradijs. Ze halen plezier uit de omgang met dieren en het geeft rust (fragment 3.3.1; 3.4.6; 3.5.2; 3.8.11).

't Paradijs beschikt over een grote hoeveelheid aan ruimte. Naast de dieren is dit door de deelnemers vaak genoemd als werkzame factor (fragment 3.2.1; 3.2.2; 3.3.2). (Oud) deelnemers geven aan dat de ruimte rust geeft in hun hoofd (fragment 3.3.2; 3.5.2; 3.8.5). Ze kunnen hun emoties kwijt in de ruimte: op het moment dat de deelnemer boos of verdrietig is kan het een afgelegen plek opzoeken of naar de dieren toe gaan (fragment 3.8.11). Als laatste benoemen oud deelnemers dat de ruimte mogelijkheid biedt tot vele activiteiten, waardoor deelnemers hun energie kwijt kunnen (fragment 3.6.2; 3.8.5).

Ouders ervaren de aanwezigheid van dieren ook als werkzaam voor hun kinderen: ze noemen veelvuldig de werkzaamheid in de omgang en verzorging van de dieren. Dit maakt de deelnemers volgens de ouders niet alleen rustig, maar door deze taken ontwikkelen ze ook verantwoordelijkheidsgevoel (fragment 2.3.2; 2.6.2; 2.8.25; 1.5.19). De boerderij maakt de deelnemers bewust van het agrarische proces: wat gaat er aan vooraf voordat eieren, melk of vlees in de winkel liggen? (fragment 2.11.18).

Ouders beamen de door de (oud) deelnemers genoemde werkzaamheid van de ruimte die de kinderen rust geeft (fragment 2.8.1; 2.8.3) en de veelzijdigheid in activiteiten die de agrarische omgeving biedt (fragment 2.6.3; 2.8.2). Ouders benoemen als laatste dat hun kind op 't Paradijs activiteiten kan doen die thuis niet mogelijk zijn. Ze vinden het fijn dat deelnemers bij 't Paradijs veel buiten speelt, de kinderen blijken thuis meer dan gewenst binnenshuis te verblijven (fragment 2.5.20; 2.7.1).

4.2.2 Ervaren effecten

Een effect van de agrarische omgeving is dat de deelnemers emoties kwijt kunnen, naast dat ze plezier en rust beleven. Als laatste zijn genoemde effecten het ontwikkelen van verantwoordelijkheidsgevoel en bewustzijn van het agrarisch proces.

4.3 Eigenschappen Begeleiders

De eigenschappen van begeleiders zijn ook wel de kenmerken van de begeleiders die de ouders en (oud) deelnemers als werkzaam ervaren.

2.3.1 Ervaren werkzame factoren

Zowel oud deelnemers als deelnemers zijn veelal positief over de kenmerken van de begeleiding. Deelnemers noemen de begeleiding lief, geduldig, begripvol en behulpzaam (fragment 3.2.4; 3.4.1; 3.4.5; 3.5.5; Bijlage V).

Oud deelnemers omschrijven de eigenschappen van begeleiders op een dieper niveau: ze noemen veelvuldig dat de begeleiders oog hebben voor de deelnemers. De oud deelnemers noemden gezien te zijn door de begeleiding (fragment 3.6.16; 3.7.2).

Daarnaast is de accepterende houding van de begeleiding een eigenschap welke regelmatig door oud deelnemers als werkzaam is genoemd. Oud deelnemers hebben de ervaring dat de nadruk ligt op het goed zijn zoals je bent, niet op slechte kanten welke beter kunnen (fragment 3.7.1; 3.6.12). Eén oud deelnemer verwoordt dit als volgt: *“Ze gingen niet heel diepzinnig in op het psychologische. Wel dat we veel dingen bespraken, maar niet dat je helemaal er op in ging wat er mis was.”* (fragment 3.7.1). Een andere oud deelnemer verwoordt de accepterende en helpende houding als volgt:

“Ze kijken echt naar wie ben jij als persoon en wat kunnen wij je daarin helpen? Zodat je als karakter niet hoeft te veranderen, maar gewoon je wel helpen.” (fragment 3.6.13). Op Boerderij 't Paradijs ligt de nadruk op ontspannenheid, niet op werken aan en moeten praten over je problemen (fragment 3.7.1). Dit ervaren de deelnemers als werkzaam: het leven buiten de boerderij geeft al voldoende spanning waardoor ze op 't Paradijs kunnen ontladen. *“Daarom gebruik ik de weekenden op 't Paradijs om alle problemen van school en thuis op een rijtje te zetten zodat ik er wat mee kan, en te ontspannen (...) Het is zeker een hoop fun op 't Paradijs, maar je leert er veel”* (Bijlage V).

Oud deelnemers zeggen over begeleiders dat ze zich niet boven de groep stellen, maar mee doen (Bijlage V). Dit levert een vriendschappelijke band met de begeleiding op in plaats van een afstandelijke verhouding (fragment 3.8.3; 3.8.9). Oud deelnemers noemen dat hier gezelligheid door ontstaat (fragment 3.8.9; Bijlage V), wat voor hen destijds belangrijk was: *“Maar het is wel de aandacht die ik daar kreeg, de tijd die ik kreeg, de gezelligheid die ik kreeg was wel van essentieel belang in mijn jeugd.”* (fragment 3.7.4).

“Maar het is wel de aandacht die ik daar kreeg, de tijd die ik kreeg, de gezelligheid die ik kreeg was wel van essentieel belang in mijn jeugd.”

De ouders noemen de werkzame eigenschappen: liefdevol en het kunnen aansluiten bij het kind (fragment 1.5.23; 2.11.1). Tevens ervaren de ouders dat de begeleiding hun kind ziet (fragment 2.11.16; 2.11.23). Dit houdt in dat de begeleiding het kind kent, ziet wat het nodig heeft en achter het gedrag kijkt (fragment 2.4.2; 2.6.5; 2.8.7; 2.8.10, 2.11.26). Een andere belangrijke eigenschap is volgens de ouders dat de begeleiding kwaliteiten bij de kinderen ziet, benoemt en uitbreidt (2.8.18; 2.8.19).

Tevens zijn professionaliteit (maar toch huiselijk), geduldig, gedrevenheid, respectvol en flexibiliteit door de ouders genoemd als eigenschappen van de begeleiding (fragment 2.4.6; 2.6.9; 2.8.17; 2.8.26; 2.11.12; 2.12.7).

4.3.2. Ervaren effecten

Als eerste effect is genoemd dat het kind zichzelf leert accepteren, doordat de begeleiders het kind accepteren (fragment 3.8.8; 2.10.11). Tevens voelt het kind zich gekend en begrepen (fragment 2.6.5; Bijlage V). Als laatste noemt een ouder dat de flexibiliteit van de begeleiding reden is tot groei bij de deelnemers (fragment 2.8.17).

4.4 Groepsdynamiek

Groepsdynamiek is de manier waarop deelnemers onderling met elkaar omgaan en de effecten die deze omgang oplevert.

4.4.1 Ervaren werkzame factoren

(Oud) deelnemers geven aan dat de groep een belangrijke werkzame factor is. De gezelligheid die de groep brengt benoemen (oud) deelnemers als fijn (fragment 3.5.2; 3.6.9; 3.7.9). Daarnaast noemen de (oud) deelnemers nog twee andere werkzame factoren aan het groepsverband, namelijk: het lotgenoten contact en de vriendschappen.

Ten eerste noemen (oud) deelnemers dat op 't Paradijs vriendschappen ontstaan (fragment 3.5.2; 3.7.5; 3.8.10). Twee van de drie geïnterviewde oud deelnemers geven aan nog steeds vriendschappen te hebben die vele jaren terug zijn ontstaan op 't Paradijs.

Ten tweede ervaren (oud) deelnemers het lotgenoten contact als werkzaam. Ze geven aan herkenning en erkenning te vinden bij de andere kinderen die ook gediagnosticeerd zijn met ASS (fragment 3.6.14; Bijlage V). Een oud deelnemer zegt het volgende: *“Bij het Paradijs is iedereen een beetje hetzelfde. Je hebt veel meer raakvlakken met elkaar. Je hebt allemaal dingen die je lastig vindt en dat kun je samen aanpakken. Je kunt elkaar helpen.”* (fragment 3.6.14). Een oud deelnemer geeft aan dat het contact met andere kinderen met ASS haar motivatie gaf zichzelf te accepteren en te veranderen in het gedrag (fragment 3.8.8).

Ouders zien dat hun kinderen sociale contacten en vriendschappen op doen op 't Paradijs (fragment 2.6.6; 2.12.4). Ouders noemen dat dit erg van belang is voor hun kinderen, doordat ze in het dagelijks (school) leven tegen hun beperking aanlopen en moeilijk sociaal contact leggen (fragment 2.6.6). Het contact met andere kinderen met ASS, oftewel lotgenoten, is hierin helend, is aangegeven in de interviews (fragment 2.12.4). Een ouder zei hierover het volgende: *“Hij speelt naast de meeste kinderen maar hier speelt mijn kind mét de kinderen.”* (fragment 2.12.5). Doordat de deelnemers van de logeergroep op hetzelfde niveau zitten kan het zich ontwikkelen op het gebied van sociale interactie, volgens een ouder (fragment 2.9.5).

“Hij speelt naast de meeste kinderen maar hier speelt mijn kind mét de kinderen.”

4.4.2 Ervaren effecten

Ouders en (oud) deelnemers geven aan dat een effect het ontstaan van vriendschappen is (fragment 3.8.10). Vriendschappen leveren de deelnemers plezier op (fragment 3.5.2). Ouders geven aan dat de deelnemers leren hoe te reageren op situaties en te communiceren (fragment 2.1.1; 2.1.5). (Oud) deelnemers benoemen socialer te zijn na verblijf op 't Paradijs (fragment 3.7.7; Bijlage V). Ouders zien dat hun kind meer is gaan communiceren en meer sociaal contact aan gaat (fragment 2.8.27; 2.10.10). Tevens geven ouders aan dat hun kind zich begrepen en op zijn gemak voelt doordat hij/zij in een omgeving verblijft met andere autistische kinderen (fragment 2.7.3). De deelnemers accepteren zichzelf gemakkelijker door het contact met andere kinderen met ASS (fragment 3.8.8).

4.5 Handreiking aan ouders

Onder dit kernlabel valt de psychische ondersteuning die 't Paradijs aan de ouders biedt.

4.5.1 Ervaren werkzame factoren

Slechts één oud deelnemer heeft een uitspraak met betrekking tot dit kernlabel gedaan. Hiermee sneed deze persoon, een door ouders, veelgenoemde werkzame factor aan binnen dit kernlabel. Namelijk de factor ontlasting van de ouders.

Ouders geven dikwijls aan dat de logeergroep voor hen betekent dat zij, en hun gezin, een week per maand rust hebben en kunnen opladen (fragment 2.7.4; 2.8.22; 2.11.21; 2.12.6;). Tevens hebben ouders meer aandacht voor de overige kinderen, die soms in aandacht achter blijven (fragment 2.4.11; 3.6.1). Ouders zien hun andere kind(eren) opfleuren op het moment dat hun broer/zus een weekend op de logeergroep verblijft (fragment 2.12.9). Een 16 jarige broer van een kind met ASS: *“mam, ik mag het eigenlijk niet zeggen maar, ik heb nog nooit zo’n ontspannen weekend gehad”* (fragment 2.7.4). Ouders hebben uitspraken gedaan over hun angst als de ontlasting wegvalt. Ze houden het vol door deze ontlasting, geven ze aan (fragment 2.8.16).

Ouders geven tevens aan dat de logeergroep voor hen als een ontlasting voelt, omdat ze weten dat hun kind op een goede en veilige plek zit en hun kind hierdoor met een gerust hart kunnen achterlaten (fragment 2.4.4). Een ouder lieten weten dat haar kind niet overal terecht kan, doordat het kind speciaal is (fragment 2.11.21). Deze ouder heeft meerdere zorginstellingen en zorgboerderijen geprobeerd, met veelal negatieve ervaringen.

Naast ontlasting benoemen de ouders de werkzaamheid van het plaatsvinden van veel overleg over hun kind: begeleiders betrekken de ouders bij de bejegening van het kind en het opstellen/evalueren van het ontwikkelplan (fragment 2.1.2). De bejegening is afgestemd met de thuissituatie: begeleiders bevragen de ouders naar de omgang thuis en stemmen dit af met de geboden begeleiding (fragment 2.10.5). Over de bejegening is volgens de ouders goede afspraken te maken (fragment 2.8.4). Op het moment dat de begeleiders iets vinden wat wel/niet werkt wordt dit teruggekoppeld naar de ouders (fragment 2.10.4). Tevens geven ouders aan dat de begeleiders welwillend zijn om mee te denken op het moment dat ze thuis tegen een situatie aanlopen met betrekking tot hun kind (fragment 2.10.2). Ouders ervaren het als fijn dat de begeleiding mee denkt en ze nauw betreft. Als laatste noemen de ouders dat ze zich begrepen voelen, doordat de begeleiding niet alleen oog voor hun kind heeft, maar ook voor hen (fragment 2.4.5). Ze benoemen het koffiemoment bij het wegbrengen (vrijdagavond) en ophalen (zondagavond) als een voordeel (fragment 2.1.9). Op deze koffiemomenten vindt niet alleen overdracht plaats over het kind, maar vragen de begeleiders ook aan de ouders hoe het met hen gaat (fragment 2.1.9).

4.5.2 Ervaren effecten

De genoemde effecten zijn ontlasting, waardoor de ouders kunnen opladen en meer aandacht kunnen geven aan eventuele andere kinderen. Tevens geven de ouders aan hun kind met een gerust hart achter te kunnen laten (fragment 2.4.4).

Door de betrokkenheid welke de begeleiding heeft voor de ouders voelen ze zich begrepen (fragment 2.4.5).

4.6 Maatschappij gerichte ontwikkeling

Bij maatschappij gericht ontwikkeling is uiteengezet hoe 't Paradijs de deelnemers stimuleert te ontwikkelen, met als doel dat het handvatten krijgt/leert om zo volwaardig als mogelijk te kunnen functioneren in de maatschappij.

4.6.1 Ervaren werkzame factoren

Oud deelnemers ervaren dat 't Paradijs de werking van de maatschappij na bootst (fragment 3.6.5). Dit doet de begeleiding door deelnemers te laten zien dat soms taken moeten en worden verwacht, ook al zijn deze niet leuk (fragment 3.6.5). Hierbij is de achterliggende gedachte om de deelnemer te leren zo te functioneren dat hij/zij dit ook in de maatschappij kan. Een oud deelnemer geeft aan hierdoor in alles mee te kunnen komen (fragment 3.6.4).

De ouders beamen het leren functioneren in de maatschappij doordat 't Paradijs een bedrijf is (fragment 3.4.12). Ze benoemen veelvuldig te zien dat deelnemers verantwoordelijkheid leren door de taken die ze moeten doen (fragment 2.9.3; 2.11.17; 2.3.1). Tevens noemt een ouder dat de deelnemers hierdoor groeien in zelfstandigheid (fragment 2.6.4).

Ouders geven ook enkele andere punten aan waarin ze hun kind zien groeien door de agrarische omgeving. Begeleiders dagen de deelnemers, door middel van taken en verantwoordelijkheid, uit om stappen te zetten en succeservaringen op te doen (fragment 2.12). Tevens leren deelnemers om te gaan met hun beperking (fragment 2.1.7).

4.6.2 Ervaren effecten

In Bijlage V noemt een deelnemer dat, doordat ze bij 't Paradijs deelnam aan de logeergroepen, ze verder is gekomen in de samenleving. De deelnemers leren verantwoordelijkheid doordat 't Paradijs een nabootsing van de maatschappij bewerkstelligt (fragment 3.6.8). Een oud deelnemer noemt dat ze door de deelname geen buitenbeentje is die anders denkt en/of reageert (fragment 3.6.4).

Andere effecten die deelnemers noemen zijn veranderingen leren accepteren (fragment 3.8.6) en leren hoe je een conflict aanpakt (fragment 3.6.3). Ouders zien hun kind groeien: ze zijn meer verantwoordelijk en zelfstandiger, waardoor ze beter kunnen functioneren in de maatschappij (fragment 2.4.12; 2.6.4).

4.7 Werkwijze

Dit is de wijze waarop de begeleiding te werk gaat ten opzichte van de deelnemers. De werkwijze bevat kenmerken, die als werkzaam zijn beschouwd. Deze zijn uiteengezet en waar mogelijk gekoppeld aan ervaren effecten.

4.7.1 Ervaren werkzame factoren

(Oud) deelnemers doen uitspraken over de werkwijze. Twee oud deelnemers noemen de structuur in activiteiten binnen de logeergroepen als werkzaam (fragment 3.6.6; 3.7.10). Een deelnemer noemt de aanwezigheid van vaste regels en grenzen, dit geeft haar zekerheid (Bijlage V). Voor een oud deelnemer heeft de maandelijks terugkerende rust geholpen (fragment 3.7.11). Dit gaf haar structurele ontlasting. Als laatste noemt een deelnemer dat de kennis van de begeleiders werkzaam is: *“Ze begrepen en hielpen me (...) er waren mensen die wisten wat ze met mij en mijn autisme aan moesten”* (Bijlage V).

Ouders beamen de door (oud) deelnemers genoemde werkzame structuur. Ze noemen de dag structuur en de continuïteit in begeleiders (fragment 2.5.1; 2.2.1). Tevens benoemen ouders dat de logeergroep structurele ontlasting is die niet onverwacht weg valt, waar opvang door kennis en/of familie (onverwacht) afgezegd kan worden (fragment 2.4.1).

Ouders noemen de werkwijze op 't Paradijs professioneel en ervaren dit als werkzaam (fragment 2.10.9; 2.4.4). Ouders zien dat de geschoolde begeleiding kennis heeft van ASS en het kind hiermee ondersteunt (fragment 2.4.1; 2.1.3). Ouders hebben hierdoor de ervaring dat hun kind op een veilige

plek is (fragment 2.1.3). Eén ouder stelt dat de werkzaamheid niet ophoudt bij kennis. *“Ze hebben echt verstand van autisme. Het is meer dan kennis uit een boekje. Je moet er echt gevoel voor hebben en dat hebben ze hier. Dat kun je niet echt aan leren.”*(fragment 2.11.24). Ouders zien de kennis van autisme door het gebruik van pictogrammen (fragment 2.11.14), voorspelbaarheid (fragment 2.8.9), duidelijkheid (fragment 2.11.14; 2.11.22) en het bewerkstelligen van structuur (fragment 2.5.1). Tevens ervaren ouders professionaliteit door de sturing op ontwikkeling door middel van leerdoelen (fragment 2.10.3) en begeleiders die openstaan voor vragen en/of tips (fragment 2.8.12).

Het zien van mogelijkheden wordt niet alleen gezien als houding van begeleiding, zoals beschreven onder ‘eigenschappen begeleiders’. (Oud) deelnemers en ouder zien dit tevens als kenmerkende werkzame werkwijze van ‘t Paradijs (fragment 2.6.7; 2.6.8). Ouders benoemen dat hun kind op ‘t Paradijs een kans krijgt (fragment 2.8.15) en de focus ligt op de mogelijkheden van een deelnemer (fragment 2.6.8) waarna deze uitgebouwd worden (fragment 2.8.23). Een van de ouders vertelde over hoe ‘t Paradijs haar zoon een kans heeft gegeven wat ze benoemt als cruciale schakel in zijn leven: *“M’n oudste zoon die ging van de ene school naar de andere school, drama. Hij had een stageplek nodig. Hij werd overal er uitgewerkt. En toch mocht hij bij ‘t paradijs stage lopen. En daardoor is hij dus verder gekomen voor het leven. Waardoor hij nu naar een vervolg opleiding kon. Anders was hij thuis gebleven. Het is zo’n cruciale schakel eigenlijk.”* (fragment 2.8.15). Dit voorbeeld toont tevens een andere ervaren werkzame factor: flexibiliteit (fragment 2.8.13).

Elke zondag ochtend gaan de deelnemers samen met de begeleiding naar de kerk. De laatste werkzame factor is de christelijke overtuiging, welke door zowel christelijke ouders als niet christelijke ouders als werkzaam is benoemd (fragment 2.1.4; 2.8.5; 2.11.14).

“En toch mocht hij bij ‘t paradijs stage lopen. Daardoor is hij dus verder gekomen voor het leven. Waardoor hij nu naar een vervolg opleiding kon. Anders was hij thuis gebleven. Het is zo’n cruciale schakel eigenlijk.”

4.7.2 Ervaren effecten

Een deelnemer ervaart verschillende effecten doordat de begeleiding kennis heeft van autisme. Naast dat ze zich begrepen voelt zegt ze te ontwikkelen in haar beperking (door ASS) en leert mee komen in de maatschappij (Bijlage V). De logeergroep betekent ontlasting voor de ouders; het is structurele ontlasting waar de ouders van op aan kunnen. Door de professionaliteit van de begeleiding krijgen deelnemers goede ondersteuning en ervaren de ouders dat hun kind veilig is. Eén ouder deelde in een groepsinterview dat haar kind, zonder de logeergroepen, uit huis geplaatst zou zijn (fragment 2.6.10). Voor haar is het effect van de logeergroepen dat haar kind thuis kan blijven wonen. Het kijken naar kwaliteiten heeft ook een positief effect: *“Hier wordt echt gekeken naar: wat kunnen wel wél? En dat heeft haar zó goed gedaan!”* (fragment 2.6.8). Het effect van zondag naar de kerk gaan is dat deelnemers iets van geloof mee krijgen (fragment 2.8.5).

“Hier wordt echt gekeken naar: wat kunnen wel wél? En dat heeft haar zó goed gedaan!”

4.8 Conclusie

Concluderend kan worden gesteld dat de ervaren werkzaamheid van de agrarische omgeving zich vooral bevindt in de wijde ruimte en de aanwezigheid van dieren. De deelnemers halen plezier uit de dieren, naast het rustgevende effect. Tevens ontwikkelen deelnemers verantwoordelijkheidsgevoel. In de ruimte kunnen de deelnemers spelen, wat ze plezier geeft, maar waar ze zo nodig ook een rustige plek kunnen opzoeken om tot rust te komen.

(Oud) deelnemers en ouders ervaren verschillende werkzame eigenschappen van de begeleiders. Naast rust beschikken ze over een begripvolle, liefdevolle en accepterende houding. Door de acceptatie vanuit de begeleiders, leren de deelnemers zichzelf accepteren. Begeleiders hebben aandacht voor de deelnemers: ze voelen zich gezien. Tevens zien ze de behoeften en kwaliteiten van de deelnemers. De begeleiders stellen zich niet boven, maar gelijk aan de groep: ze sluiten op een vriendschappelijke manier aan bij de deelnemers.

Ouders en (oud) deelnemers zien de groep als belangrijke werkzame factor. De groep brengt gevoelens van herkenning, erkenning en gezelligheid. Door het contact met andere kinderen met ASS accepteert deelnemers zichzelf gemakkelijker. Binnen de logeergroepen ontstaan vriendschappen en deelnemers leren sociale vaardigheden.

Ontlasting van de ouders is de meest genoemde ervaren werkzame factor bij het kernlabel 'handreiking aan ouders'. Voor ouders betekent de logeergroep één weekend per maand kunnen opladen en eventueel meer tijd geven aan andere kinderen. Ouders kunnen met een gerust hart hun kind daar naar toe brengen, omdat ze 't Paradijs ervaren als een goede en veilige plek. Naast ontlasting voelen de ouders zich begrepen doordat ze betrokken worden: begeleiders overleggen regelmatig met ouders.

Deelnemers ervaren dat 't Paradijs de werking van de maatschappij na bootst, waardoor ze leren zelfstandig zijn en verantwoordelijkheid nemen. Door op 't Paradijs te oefenen kan een deelnemer beter functioneren in de maatschappij.

Professionaliteit van de begeleiders is een ervaren werkzame factor die valt onder 'werkwijze'. Ouders hebben de ervaring dat de geschoolde begeleiding niet alleen kennis bezit van ASS, maar ook gevoel voor deze doelgroep heeft. Ouders zien de kennis terug in verschillende elementen in de werkwijze, die aansluiten bij mensen met ASS. Ouders benoemen dat begeleiders op 't Paradijs een kans geven aan het kind en focussen op hun mogelijkheden. Dit lijken ouders en (oud) deelnemers te zien als een kenmerkende werkzame werkwijze van 't Paradijs. Als laatste is de christelijke overtuiging benoemd.

5. Welk werkzame factoren worden door de begeleiders ervaren?

In dit hoofdstuk is beschreven welke werkzame factoren van de logeergroepen van Boerderij 't Paradijs de begeleiders ervaren. Ten eerste is informatie gegeven over de opbouw van dit hoofdstuk (5.1). Vervolgens zijn de uitkomsten kenbaar gemaakt (5.2-5.7). Dit hoofdstuk eindigt met een samenvattende conclusie (5.8).

5.1 Inleiding

Deze deelvraag is beantwoord naar aanleiding van interviews met de genoemde partij. De kernlabels zijn in dit hoofdstuk gebruikt als structuur. Per kernlabel is benoemd wat de begeleiding als werkzaam ervaart. De werkzame factoren zijn aangevuld door een beschrijving van de ervaren effecten. De werkzame factoren zijn per kernlabel in de volgende van meest naar minst genoemde factor beschreven.

5.2 Agrarische omgeving

In deze paragraaf is uiteengezet wat de ervaren werkzame factoren zijn van de agrarische omgeving van 't Paradijs.

5.2.1 Ervaren werkzame factoren

De begeleiding noemt het hebben van ruimte een werkzame factor van de geboden hulp door 't Paradijs voor deze doelgroep. Ruimte is in deze context te omschrijven als het beschikbare terrein waarin een deelnemer vrij is om te bewegen. De ruimte biedt rust aangezien de deelnemers zich even terug kunnen trekken op het moment dat dit nodig is (fragment 1.1.11; 1.1.26; 1.4.14). Op het moment dat een deelnemer kwaad is (fragment 1.1.10) of zich wil afreageren (fragment 1.1.12) kan de deelnemer ruimte zoeken om zich te uiten. De begeleiding geeft aan dat de aanwezigheid van veel ruimte ook kan helpen bij het hanteren van prikkels. Zij merken dat de deelnemer rust ervaart door het verlaagde aantal prikkels dat zich aanbiedt (fragment 1.4.10). De ruimte maakt het makkelijker voor de begeleiding om een deelnemer individueel te benaderen. Op het moment dat een deelnemer rust nodig heeft, krijgt de deelnemer een plek aangeboden om tot rust te komen (fragment 1.3.54; 1.5.11). De ruimte biedt ontspanning waardoor een deelnemer tot rust kan komen (fragment 1.4.11).

Het feit dat de boerderij over dieren beschikt is de volgende werkzame factor die door de begeleiding is genoemd. De begeleiders stellen dat de deelnemers verantwoordelijkheid kunnen leren in de omgang met de dieren. Dieren doen een zogeheten appèl op de deelnemers om verantwoordelijk te zijn (fragment 1.2.30). Op het moment dat de koeien honger hebben beginnen deze te loeien. De deelnemers hebben de taak om de koeien te voeren. Op deze manier wordt een deelnemer geactiveerd om tot actie over te gaan, dus de verantwoordelijkheid te nemen. Deze taken horen bij de dag structuur: het zijn dingen die de deelnemers moeten doen. Daarmee legt 't Paradijs een link naar de maatschappij, want daar moet een deelnemer soms ook dingen doen die hij/zij niet leuk vindt (fragment 1.4.11). Daarnaast gebruiken begeleiders de dieren in de begeleiding van een deelnemer (fragment 1.2.23). De begeleiders kunnen door de dieren op een natuurlijke wijze in gesprek te komen met de deelnemers (fragment 1.2.4), bijvoorbeeld tijdens het doen van een taak of tijdens het paardrijden. De deelnemers leren dus letterlijk in de natuur (fragment 1.4.20).

5.2.2 Ervaren effecten

De deelnemers ervaren rust door het beschikbare terrein waarin ze vrij kunnen bewegen. Daarnaast leert hij/zij verantwoordelijk zijn.

5.3 Eigenschappen Begeleiders

In deze paragraaf is uiteengezet wat aan de houding van de begeleiding als werkzame factor is ervaren voor het werken op de logeergroepen van Boerderij 't Paradijs.

5.3.1 Ervaren werkzame factoren

Vier van de vijf begeleiders stellen dat het accepteren van een deelnemer zoals hij/zij is, een belangrijke schakel is in de werkwijze van 't Paradijs (fragment 1.1.14; 1.2.20; 1.3.48; 1.4.9). Daarnaast dagen de begeleiders de deelnemers uit zich te ontwikkelen in de dingen waar ze goed in zijn (fragment 1.1.14), bijvoorbeeld het verzorgen van de dieren of het helpen in de pluktuin. De begeleider bij 't Paradijs moet daar inventief voor zijn (fragment 1.1.13), maar de begeleider moet ook fouten durven maken (fragment 1.1.31). Centraal staat het serieus nemen van de deelnemers (1.2.18). De begeleiders ervaren dat een deelnemer kan groeien bij 't Paradijs doordat hij/zij aandacht krijgt en gezien wordt. De deelnemers ontwikkelen zelfinzicht (fragment 1.5.17), doordat begeleiding ziet wat hij/zij goed kan. Tevens leren de deelnemers hun beperking accepteren, omdat begeleiders niet focussen op de beperking maar op de mogelijkheden (fragment 1.2.42). Daar waar ze op school en op straat vaak te horen krijgen wat ze allemaal niet goed doen (fragment 1.4.9), horen de deelnemers op Boerderij 't Paradijs wat zij wel kunnen en krijgen ze ook de ervaring van het ontwikkelen van kwaliteiten.

Het zien van de deelnemers is een factor die centraal staat in het begeleiden, aldus de begeleiders. Het zien van de deelnemers houdt in: het aansluiten bij de behoefte van de deelnemers (fragment 1.3.2; 1.3.6; 1.5.23), het zien dat een deelnemers niet goed in hun vel zitten (fragment 1.3.41), het luisteren naar de deelnemers, naast hen staan (fragment 1.5.2) en betrokken zijn (fragment 1.3.21). De begeleiding vertelt dat ze merken dat de deelnemers hierdoor meer open staan voor contact en dat ze zien dat de deelnemers vrolijker zijn op het moment dat ze hen bijvoorbeeld complimenteren.

Duidelijk zijn in de communicatie is een andere werkzame factor ondervonden door de begeleiding. Door duidelijkheid in de communicatie ontstaat rust bij de deelnemer (fragment 1.5.2). De deelnemers vragen ook om duidelijkheid op het moment dat dit niet wordt gegeven (fragment 1.5.2). De werkzame factor 'duidelijke communicatie' is verder uitgewerkt in paragraaf 3.7: 'werkwijze'.

De begeleider moet bereikbaar zijn. Dit is de laatste werkzame factor die de begeleiders noemen betreffend de eigenschappen waarover een begeleider bij 't Paradijs beschikt. Bereikbaar zijn zodat een deelnemer altijd weet dat hij/zij bij de leiding terecht kan (fragment 1.3.44; 1.3.45). Dit houdt in dat een deelnemer weet dat de begeleider bereikbaar is voor contact, bijvoorbeeld: dat de begeleider open staat voor een individueel gesprek. Deze bereikbaarheid zorgt ervoor dat een deelnemer zich meer veilig kan voelen op de logeergroep (fragment 1.5.6).

5.3.2. Ervaren effecten

De deelnemers ontwikkelen zelfinzicht, doordat zij gezien worden. Daarnaast leren de deelnemers zichzelf accepteren, doordat de focus ligt op de kwaliteiten van de deelnemers.

5.4 Groepsdynamiek

In deze paragraaf is uiteengezet wat als werkzaam is ervaren aan de ontstane groepsdynamiek van de logeergroepen.

5.4.1 Ervaren werkzame factoren

Het ontstaan van vriendschappen is volgens de begeleiding kenmerkend aan de logeergroepen. Door, onder andere, groepsindeling (het bij elkaar zetten van deelnemers die goed met elkaar om lijken te gaan) (fragment 1.3.11) stimuleert de begeleiding vriendschappen. Het is van belang dat de deelnemers deze vriendschappen hebben aangezien kinderen met ASS onderling elkaar in sommige

gevallen beter kunnen begrijpen (fragment 1.3.19). Het hebben van een vriendschap is goed voor de eigenwaarde van een deelnemer (1.1.20). Daar waar ze buiten de logeergroepen vaak niet goed worden begrepen, vinden deelnemers op 't Paradijs allemaal kinderen die hen wel begrijpen. De deelnemers zitten op hetzelfde niveau, ze zijn lotgenoten. Op Boerderij 't Paradijs hebben de deelnemers kinderen om zich heen die begrijpen wat het is om autisme te hebben (fragment 1.1.21). De deelnemers kunnen zichzelf zijn (fragment 1.2.36; 1.2.37).

De groep bestaat uit meerdere deelnemers. Dit doet een appèl doet op het samen doen van activiteiten. Op deze manier leren de deelnemers samenwerken (fragment 1.5.8). Daarnaast leren deelnemers van elkaar. De deelnemers zien elkaar namelijk reageren op en leren hiervan, aldus de begeleiders (fragment 1.4.21). Dit draagt ook bij in het leren van sociale vaardigheden, bijvoorbeeld: het oplossen van een ruzie (fragment 1.5.15).

5.4.2 Ervaren effecten

De deelnemers ontwikkelen vriendschappen. Deze vriendschappen zijn een stimulans voor de eigenwaarde en voor het ontwikkelen van sociale vaardigheden van de deelnemers. Tevens leert de deelnemer sociale vaardigheden door het samen doen van activiteiten met de groep. De deelnemers voelen zich meer begrepen, doordat deze omringd zijn met kinderen die op het hetzelfde niveau zitten.

5.5 Handreiking aan ouders

In deze paragraaf is uiteengezet wat ervaren werkzaam is in de handreikingen die 't Paradijs naar de ouders doet, volgens de begeleiders.

5.5.1 Ervaren werkzame factoren

De eerste handreiking die de begeleiding doet is het ontlasten van de ouders (fragment 1.1.22; 1.4.5; 1.4.6). Door een plaats aan te bieden voor het verblijf van de deelnemer worden de ouders ontlast. De begeleiding is op de hoogte van het feit dat het voor de ouders lastig kan zijn om hun kind achter te laten. Door nauw contact met de ouders te onderhouden en duidelijk te communiceren over het welzijn van een deelnemer spelen de begeleiders hierop in (fragment 1.1.23). Tevens is de begeleiding zich bewust van het feit dat het belangrijk is voor een kind met ASS dat het de structuur die het thuis krijgt, op de boerderij ook krijgt (fragment 1.2.53). Een begeleider zegt hier over: *“Je haalt dat kind even uit z'n context. En dan moet het weer terug. Dan moet je natuurlijk wel dingen uit die context meenemen en ook mee teruggeven.”* (fragment 1.2.53). Door de ontlasting krijgen de ouders de mogelijkheid te ontspannen.

Begeleider 4 zegt: *“Het zou in veel gevallen kunnen voorkomen dat er kinderen ondergesneeuwd raken bij wijze van of dat moeder/vader het psychisch moeilijker krijgt. Gewoon omdat die ontlasting veel meer energie geeft, en ze kunnen opladen. Zodat als hun kind weer terug is ze daar met nieuwe energie tegen aan kunnen.”* (fragment 1.4.16)

Het kennen van en investeren in de ouders is een andere door de begeleiding ervaren werkzame factor. Begeleider 3 zegt: *“Het is heel belangrijk om de ouders te leren kennen.”* (fragment 1.3.4). Het leren kennen van de ouders en het onderhouden van contact is in het belang van zowel de deelnemer als de ouders, stelt begeleider 2. Deze zegt hierover: *“Het moet van twee kanten komen. Van zowel van ons als van de ouder. Het is belangrijk om ook dingen terug te geven. Dan vallen je dingen op. Hoe het kind groeit, hoe het dingen beter kan.”* (fragment 1.2.57). De begeleiders van 't Paradijs onderhouden dit contact door op vrijdag- en zondagavond een koffiemoment te houden (fragment 1.3.5; 1.5.13). Tijdens deze momenten vindt overdracht plaats, zodat beide partijen op de hoogte zijn van de situatie van dat moment. Hierdoor kan de begeleiding in het weekend eventueel inspelen op de situatie (fragment 1.4.13; 1.4.19). De begeleiding ziet niet alleen de deelnemer, maar ook de context (fragment 1.3.13). Voorbeelden zijn dat de begeleiding doordeweeks de ouders belt om te vragen hoe het met hen gaat (fragment 1.3.14) en ze een broers- en zussendag organiseren

(1.5.14). Deze interventies zorgen in sommige gevallen voor een betere thuissituatie doordat een deelnemer beter om leert gaan met broers, zussen of ouders (fragment 1.2.48).

5.5.2 Ervaren effecten

Ouders vinden ontspanning door ontlasting van de thuissituatie. Begeleiders zien de deelnemers door wederzijdse communicatie over leerproces tussen ouders en begeleiding. Tevens is meer aandacht voor de broers en zussen op het moment dat een deelnemer bij 't Paradijs verblijft.

5.6 Maatschappij gerichte ontwikkeling

In deze paragraaf is uiteengezet op welke wijze de begeleiding maatschappij gerichte ontwikkeling stimuleert en wat de ervaren werkzame factoren daarvan zijn.

5.6.1 Ervaren werkzame factoren

Een werkzame factor die de begeleiding noemt, betreffend maatschappij gerichte ontwikkeling, is de manier waarop 't Paradijs in verbinding met de maatschappij staat. Boerderij 't Paradijs is een agrarische onderneming. Dit houdt in dat klanten op het terrein kunnen zijn en dat producten verkocht worden. 't Paradijs is een onderdeel van de maatschappij en de deelnemers worden daar in betrokken (fragment 1.2.41). Doordat de deelnemers taken hebben leren zij wat het is om te werken en om taken te moeten vervullen (fragment 1.2.44).

Daarnaast leren de deelnemers communiceren. De mensen die bij de Boerderij komen, zijn klanten, 'echte mensen' (fragment 1.2.40;1.2.41). Zij zullen dus moeten proberen met die klanten te communiceren. Op deze manier trainen de deelnemers sociale vaardigheden (fragment 1.2.49; 1.3.12).

Door 't Paradijs zijn de deelnemers voorbereid om uiteindelijk meer zelfstandig te kunnen werken in de maatschappij (fragment 1.1.28; 1.2.43). Dit leren ze doordat de begeleiding zich richt op de zelfredzaamheid van de deelnemers. Begeleider 1 zegt hierover: *"We geven de kinderen ook een bepaalde verantwoordelijkheid, bijvoorbeeld: wij zijn nu verantwoordelijk voor de varkens want verder is er niemand. Daar groeien kinderen ook van."* (fragment 1.1.15). Dit doen zij door te ondersteunen waar dat nodig is maar vooral aan te sturen op het samenwerken (fragment 1.2.9). Begeleider 2 zegt deze boodschap aan de deelnemers te geven: *"Jij kunt werken als die ander ook z'n taak doet. Dus je kunt ook samenwerken met elkaar."* (fragment 1.2.52).

5.6.2 Ervaren effecten

De deelnemers leren zelfstandig- en samenwerken en verantwoordelijk zijn voor de taak die ze hebben. Daarnaast leren de deelnemers om te gaan met klanten.

5.7 Werkwijze

In deze paragraaf is uiteengezet op welke wijze de begeleiding te werk gaat en wat de ervaren werkzame factoren daarvan zijn.

5.7.1 Ervaren werkzame factoren

Communicatie is de eerste werkzame factor die de begeleiders noemen. Deze werkzame factor is op te delen in verschillende facetten, namelijk: duidelijk zijn (fragment 1.1.1; 1.1.13; 1.3.25; 1.4.29), doen wat je zegt (fragment 1.4.24; 1.4.30), de communicatie aanpassen aan het niveau van de deelnemer (fragment 1.4.28), korte zinnen gebruiken (fragment 1.4.28; 1.4.29; 1.4.30) en de opdracht voordoen bij onduidelijkheid (fragment 1.5.25; 1.5.26).

De communicatie van de begeleider moet duidelijk zijn. Met duidelijkheid worden concrete zinnen met een korte boodschap bedoeld. Het moet voor een deelnemer duidelijk zijn wat hij/zij moet doen, waar het moet gebeuren, hoelang het duurt en met wie (fragment 1.1.13; 1.3.40; 1.4.29). Op deze manier weet een deelnemer waar hij/zij aan toe is en geeft dit rust (fragment 1.1.2). Op het moment dat de gegeven opdracht niet duidelijk is en de begeleider merkt dit, wordt de

communicatie aangepast van verbale communicatie naar voordoen. Dit is een manier van communicatie die de begeleiders van 't Paradijs als belangrijk ervaren. Begeleider 5 zegt hierover: *"iets uit de interesses van het kind te halen en dat als voorbeeld aan te halen."* (fragment 1.5.26). Daarnaast is het van belang dat de begeleider doet wat hij/zij zegt. Begeleider 4 zegt hierover: *"bijvoorbeeld zeggen wat je doet, doen wat je zegt een bepaalde betrouwbaarheid laat zien. Dat ze dat overnemen en herkennen. Dat zorgt ook voor veiligheid. Als wij altijd doen wat we zeggen en zeggen wat we doen."* (fragment 1.4.24).

Het voorspelbaar zijn is een volgende werkzame factor, genoemd door de begeleiding. Voorspelbaarheid houdt in deze zin in dat de begeleider niets onverwachts doet. Dit, zodat een deelnemer weet wat om hem/haar heen gebeurt en de actie kan plaatsvinden (fragment 1.1.2). Om deze reden is het programma van de logeergroepen elk weekend hetzelfde (fragment 1.1.3). Tevens zijn pictogrammen aanwezig op de logeergroepen (fragment 1.1.34; 1.3.25). Een pictogram is een beeld dat slechts met één woord benoemd wordt. De pictogrammen hangen in de volgorde waarop de opdracht uitgevoerd moet worden. Op deze wijze weet een deelnemer precies op welk moment wat moet gebeuren. Doordat elke logeergroep zijn eigen begeleiders hebben de deelnemers voorspelbaarheid. De deelnemers hebben ieder weekend dezelfde begeleiders (fragment 1.1.4; 1.3.35; 1.4.22; 1.5.9). Begeleider 4 zegt over de logeergroepen: *"Ze komen hier wel echt te weten dat een veilige situatie belangrijk is, dat ze kunnen vertrouwen op mensen. We proberen er altijd voor te zorgen."* (fragment 1.4.22).

"Ze komen hier wel echt te weten dat een veilige situatie belangrijk is, dat ze kunnen vertrouwen op mensen. We proberen er altijd voor te zorgen."

De laatste werkzame factor genoemd door de begeleiders is de deskundigheid waar ze hulp mee verlenen. Deskundigheid omschreven als kennis van kinderen met ASS en zicht hebben op de ontwikkeling van de deelnemers. Begeleider 1 stelt dat de begeleiding kennis moet hebben van ASS om te weten hoe te reageren op de deelnemers (fragment 1.1.30). Daarnaast is het belangrijk dat de begeleiding begrijpt hoe de deelnemers in elkaar zitten. Om de deelnemers op een juiste manier te begeleiden dienen de begeleiders kennis te hebben (fragment 1.3.17). Bij het werken aan leerdoelen met een deelnemer zet de begeleiding deze deskundigheid in (fragment 1.4.17). Op 't Paradijs zijn leerdoelen opgesteld naar de behoeften van de deelnemer. Hiermee spelen begeleiders in op de huidige situatie van een deelnemer, zodat deze werkelijk iets heeft aan de begeleiding in het dagelijks leven/de huidige situatie (fragment 1.5.22). De begeleiding biedt mentoring aan om een deelnemer individueel te helpen. Hun streven is de deelnemers zich gezien en serieus genomen te laten voelen (1.2.56; 1.4.17).

5.7.2 Ervaren effecten

Door duidelijke communicatie bieden de begeleiders rust aan een deelnemer. De voorspelbaarheid zorgt ervoor dat een deelnemer de acties kan plaatsvinden en verwerken. De deelnemer bereikt persoonlijke leerdoelen doordat begeleiders dit stimuleren.

5.8 Conclusie

De door de begeleiding ervaren werkzame factoren in de agrarische omgeving zijn de ruimte en de dieren. In de ruimte is een deelnemer vrij om te bewegen en kan hij/zij zich terugtrekken. De ruimte biedt ontspanning waardoor een deelnemer tot rust kan komen. De dieren doen een appèl op de

deelnemers om verantwoordelijk te zijn voor het uitvoeren van de taak die zij moeten doen. Op deze manier leren de deelnemers dat ze taken moeten vervullen, ook als ze dat niet leuk vinden.

De begeleiders ervaren het als een belangrijke werkzame factor om een deelnemer te accepteren zoals hij/zij is. Een deelnemer kan hierdoor zichzelf zijn. Het luisteren naar de behoefte van het een deelnemer is een andere werkzame factor. Een deelnemer wordt op deze manier gezien en het kan zich beter ontwikkelen. De begeleiders stellen dat het van belang is om duidelijk te communiceren. Op het moment dat een deelnemer duidelijkheid heeft, vindt hij/zij rust.

Begeleider stimuleert het ontstaan van vriendschappen onder de deelnemers. De ontstane vriendschappen op de logeergroepen resulteren in het gegeven dat de deelnemers meer eigenwaarde krijgen.

De begeleiding ervaart werkzaamheid in het ontlasten van de ouders, doordat de ouders weer kunnen opladen in het weekend dat hun kind weg is. Op deze manier ontstaat tijd voor eventuele andere broers en zussen tijd, evenals tijd voor de ouders samen. Het kennen en investeren in contact met ouders is een andere genoemde werkzame factor. De begeleiding is van mening dat het investeren in ouders goed is voor zowel de ouders, als de deelnemers. Door overdracht op de vrijdag en zondag zijn beide partijen op de hoogte van de ontwikkeling van een deelnemer en is een deelnemer hierin gezien.

De Boerderij is een agrarische onderneming. De deelnemers leren om te gaan met klanten. Daarnaast leren zij zelfstandig te werken en verantwoordelijkheid te nemen voor de taak die zij hebben gekregen.

Als laatste blijkt de communicatie van de begeleiders van belang. Door duidelijk en concreet te communiceren ontstaat veiligheid: de deelnemers weten wat de begeleiders van ze verwacht en de opdrachten voeren de deelnemers uit.

6. Vergelijking tussen literatuur en ervaren werkzame factoren (oud) deelnemers, ouders en begeleiders.

In dit hoofdstuk staat beschreven wat de verschillen en overeenkomsten zijn tussen het literatuuronderzoek en de interviews. Ten eerste is een inleiding van het hoofdstuk gegeven (6.1). Vervolgens is het literatuuronderzoek vergeleken met de uitkomsten van hoofdstuk 4 en 5 (6.2). Enkele werkzame factoren zijn niet uit het literatuuronderzoek voortgekomen, maar wel hoofdstuk 4 en 5 benoemd. Deze zijn, waar mogelijk, alsnog literair onderbouwd (6.2). De uitkomsten van de interviews zijn vergeleken met de tien jeugdbakens gehanteerd door de Foodvalley. De inleiding hiervan en de verwijzing naar dit product zijn beschreven in 6.3 Dit hoofdstuk is afgesloten met een conclusie (6.4).

6.1 Inleiding

De uitkomsten van het literatuuronderzoek, hoofdstuk 3, zijn vergeleken met de uitkomsten van de interviews, hoofdstuk 4 en 5. De literatuur is onderzocht op werkzame factoren voor kinderen van 6-16 jaar met ASS binnen de hulpverlening. In bijlage C is onderbouwd welke literatuur is gebruikt, op welke manier de analyse heeft plaatsgevonden en de daaruit voortkomende conclusies. De werkzame factoren, voorkomend uit het literatuuronderzoek, zijn onder te verdelen in vier overkoepelende termen, oftewel topics: basishouding, communicatie, context & interventie. Naar aanleiding van deze topics is dit hoofdstuk ingedeeld.

6.2 Vergelijking tussen literatuur en ervaren werkzame factoren door (oud) deelnemers, ouders en begeleiders

In deze paragraaf zijn de vier topics voortkomend uit het literatuuronderzoek vergeleken met de ervaren werkzame factoren genoemd door (oud) deelnemers, ouders en begeleiders. In dit hoofdstuk is geen uitleg gegeven over de werkzame factoren uit het literatuuronderzoek. Dit is reeds beschreven in hoofdstuk 3.2 Theoretisch kader.

6.2.1 Basishouding

Uit het literatuuronderzoek is naar voren gekomen dat het aanpassen van de basishouding een werkzame factor is. Hierbij werden 'onvoorwaardelijk geloof in de juiste intentie van het kind' en 'uitgaan vanuit wat het kind kan' het meest genoemd (de Bruin, 2013; Groden, 2011). Vervolgens kwam naar voren dat het niet persoonlijk opvatten van ongewenst gedrag werkzaam is (de Bruin, 2013).

Onvoorwaardelijk geloof in de juiste intentie van de deelnemer toont de begeleiding ten eerste door de bereidwilligheid tot uitleg en klaar staan. Een oud deelnemer beschrijft deze houding in een interview: *"Dat ze je ook echt helpen. Als je zegt: ik vind het lastig of er komt een verandering, dan komen ze wel bij je en zeggen van waarom vind je het lastig? En we gaan het gewoon proberen. We proberen het samen."* (fragment 3.8.7). De begeleider laat in dit fragment de overtuiging zien dat het onkunde is waardoor het niet lukt bij de deelnemer, geen onwil. (Oud) deelnemers hebben meerdere malen de ervaring genoemd dat begeleiders voor ze klaarstaan (fragment 3.8.9; 3.6.13).

Onvoorwaardelijk geloven in de juiste intentie van de deelnemers is in de interviews meerdere malen genoemd door de begeleiders als werkzame factor. Begeleider 5 geeft het volgende voorbeeld: *"Er is bijvoorbeeld een jongetje dat, als ik aan kom, zegt: HEY *naam begeleider*, dan is hij helemaal enthousiast en het liefst geef me een stomp op mijn schouder. Hij heeft het zelf niet door hoe hard het gaat. Maar hij doet het uit enthousiasme dus hij bedoelt het positief. Hij heeft niet de vaardigheid om aan te voelen dat het bij een ander zeer doet wat hij eigenlijk lief bedoelt. Daar zijn we dan bijvoorbeeld mee bezig van hoe hard was dit denk je? Hoe kwam dit bij me aan van 0 tot 10? Was het*

een 3 of was het een 7? Voor mij was het misschien wel een 9 maar als hij dan zegt dat het een 7 is, dan voelt hij al iets meer aan wat het is. Oké. Doe het nou zachter, op een 3. Dat lukt hem dan. Door even te voelen hoe zacht of hard dat is lukt het hem dan. Maar dat kan alleen als hij zich veilig voelt. Anders staat hij daar helemaal niet open voor. Dus dat is een voorbeeld. Of het helpen van elkaar, of een grapje maken bij elkaar. Van wat is nu grappig en wat niet meer? En wanneer is iets grappig? Als een ander niet lacht, of alleen als ik lach?” (fragment 1.5.16).

In het bovenstaande voorbeeld staat uitgelegd op welke wijze de begeleiding omgaat met niet intentioneel (ongewenst) gedrag. Door aan de deelnemer uit te leggen wat gebeurt, kan hij/zij de daad beter overzien. De begeleider veroordeelt de deelnemer niet, maar spreekt deze wel aan op het vertoonde gedrag. De begeleiding gaat op dat moment uit van de juiste intentie van de deelnemer.

Begeleider 1 verwoordt het uitgaan van de juiste intentie van het kind als volgt: *“Dingen ook kunnen relativeren want je wordt soms uitgemaakt voor alles wat mooi en lelijk is. Als kinderen boos zijn, moet je je dat niet persoonlijk aantrekken. Ik word bijvoorbeeld door kinderen ook, ze zeggen ook alles hoor, ze zeggen bijvoorbeeld tegen mij heks omdat mijn hoektanden wat schuin staan. De kinderen zien ook alles hè, ze zien alle details. Daar moeten ze ook iets van zeggen, daar zijn ze heel eerlijk in. Zo van ‘wat heb je nou weer aan’. Zulk soort dingen. Die moet je je echt niet aantrekken anders houd je het echt niet vol. Je moet ook zeker kennis hebben van uh.. kinderen met autisme, hoe die in elkaar zitten, om te weten hoe je moet reageren.” (fragment 1.1.29).*

Ouders zien dat de begeleiders onvoorwaardelijk geloof in de juiste intentie tonen door respectvolle en liefdevolle omgang met ongewenst gedrag van een deelnemer (fragment 2.8.8; 2.8.26; 2.11.13; 2.11.12). In fragment 2.11.13 noemt een ouder het voorbeeld *“Ook als er iets mis is, dan krijg je dat terug en daar gaan ze ook gewoon heel liefdevol met die kinderen om. M’n kind had een keer een kip verzopen, maar begeleiding wist hem wel bij de perfecte snaar te raken. Toch wel echt gewoon op zijn gedrag aan te spreken. Maar ook niet heel boos worden.”*. De ouder in fragment 2.8.26 laat zich als volgt uit *“Als er dan iets fout gaat. Er wordt altijd respectvol met de situatie omgegaan. En ook meteen van alle kanten uit bekeken, wat is er gebeurd hoe gaan we dit met elkaar oplossen? En niet van jouw kind is zo vervelend”*. Door niet heel boos te worden (eerste citaat) en het niet de deelnemer als vervelend te bestempelen, maar kijken naar een oplossing (tweede citaat) laten de begeleiders zien dat de actie van de deelnemer onvermogen bezat.

“M’n kind had een keer een kip verzopen...”

Als tweede is ‘uitgaan vanuit wat het kind kan’ vergeleken met de interviews. Ouders en (oud) deelnemers noemen meerdere malen dat begeleiders deelnemers benaderd vanuit hun kwaliteiten (fragment 3.6.12; 2.6.7; 2.6.8; 2.8.15; 2.8.23; 3.7.1). Tevens accepteren ze de deelnemers zoals ze zijn (fragment 3.6.12). Een ouder zegt over het Paradijs: *“De kwaliteiten zien, een positieve houding. En als je ziet dat iemand die kwaliteiten heeft en daar op inspringen... Moet je kijken wat die positieve aandacht doet met een kind!” (fragment 2.8.18) en “ze horen de hele dag wat niet goed gaat. Hier horen ze ook eens wat wel goed gaat.” (fragment 2.8.19).*

Als laatste noemt de literatuur dat ongewenst gedrag van de deelnemer niet persoonlijk op vatten werkzaam is. Hierover zijn geen letterlijke uitspraak gedaan door de ouders en (oud) deelnemers.

“Moet je kijken wat die positieve aandacht doet met een kind!”

De begeleiders stellen dat het van belang is de deelnemer te accepteren zoals het is (fragment 1.1.14; 1.2.20; 1.3.48; 1.4.9). Naast het accepteren van de deelnemers, kijken ze naar de mogelijkheden, niet naar de beperkingen (fragment 1.2.42). Begeleider 1 zegt in het interview: *Iedereen is hier welkom en mag zijn zoals hij is. Wordt geaccepteerd zoals hij is. Je moet doen wat je kunt, waar iemand goed in is en dat proberen uit te buiten en te vergroten.*” (fragment 1.1.14). Begeleider 3 legt het belang van het uitgaan van wat de deelnemer kan uit door de volgende woorden: *“Wat je ziet is dat kinderen met autisme zichzelf leren accepteren.”* (fragment 1.3.46).

“Wat je ziet is dat kinderen met autisme zichzelf leren accepteren.”

6.2.2 Communicatie

Uit de geanalyseerde literatuur komt eenduidig naar voren dat de hulpverlener zijn/haar communicatie richting het kind dient aan te passen. Het gebruik van concrete en letterlijke taal is volgens de literatuur de meest werkzame aanpassing die een hulpverlener kan doen in de communicatie (Delfos, 2006; Notbohm, 2006).

Onder andere Didden & Huskens (2008) geven aan dat het belangrijk is de communicatie aan te passen op het moment dat het de deelnemer in actie moet komen. Hierbij is het van belang een actie als opdracht te formuleren en niet als verzoek, het gewenste gedrag te vertellen en geen niet-boodschap te geven (Didden & Huskens, 2008). Hier hoort bij dat het een deelnemer het nodig heeft om een stappenplan duidelijk te hebben: wat, hoe, waar, met wie en wanneer (begin- en eindtijd).

Als derde geeft de literatuur aan om rust in te bouwen in de communicatie met een deelnemer (Delfos, 2006).

Ouders en (oud) deelnemers hebben geen uitspraken gedaan over de topic ‘Communicatie’. Dit is te verklaren, omdat ouders hebben aangegeven hier geen zicht op te hebben (fragment 2.5.4).

De begeleiders stellen dat zij duidelijk moeten zijn (fragment 1.1.1; 1.1.13; 1.4.29). Hiermee bedoelen zij concrete zinnen met een korte boodschap. Het moet voor de deelnemer duidelijk zijn wat hij/zij moet doen, waar het moet gebeuren, hoelang het duurt en met wie (fragment 1.1.13; 1.3.40; 1.4.29). Op deze manier weet de deelnemer waar hij/zij aan toe is en ervaart de deelnemer rust (fragment 1.1.2).

Een actie als een opdracht te formuleren is een specifieke handeling welke valt onder duidelijk communiceren. Deze werkzame factor is door de onderzoekers geobserveerd tijdens het meelopen. Toen de deelnemers klaar waren met eten zei begeleider 5 “opruimen!”. Hiermee formuleerde begeleider 5 de opdracht als actie, geen verzoek.

6.2.3 Context

Verschillende schrijvers en onderzoekers spreken zich eenduidig uit over het aanpassen van de context ter bevordering van de kwaliteit van de hulpverlening. Hierbij zijn een gestructureerde omgeving en voorspelbaar klimaat werkzaam voor kinderen met ASS (Gezondheidsraad, 2009; van Rooijen & Rietveld, 2013; Didden & Huskens, 2008).

Niet alleen schrijvers en onderzoekers spreken zich uit over de werkzaamheid van een gestructureerde omgeving en voorspelbaar klimaat voor kinderen met ASS, in de interviews met ouders en (oud) deelnemers zijn hierover verschillende uitspraken gedaan. Oud deelnemers beamen de aanwezigheid van structuur (fragment 3.6.6; 3.7.10) deze benoemen dit als fijn en werkzaam.

Structuur is tevens door de ouders genoemd. Zij noemen de dag structuur, de taken, de aanwezigheid van regels evenals structuur door één vaste begeleider per groep (fragment 2.2.1; 2.4.1; 2.5.1; 2.8.9; 2.10.9; 2.11.22) als werkzaam. Elke donderdag voor het weekend ontvangen de (oud) deelnemers een mailtje met welke stagiaires/vrijwilliger aanwezig zullen zijn (fragment 2.4.13). Een ouder heeft ervaring met een andere logeergroep, dit vergelijkt ze met 't Paradijs op de volgende manier: *“Wat dat betreft is het hier gewoon veel meer structuur. Veel meer vastigheid. Je hebt hier vaste begeleiders. Ze weten ja, ja wat ze hier kunnen verwachten”* (fragment 2.2.1).

De begeleiding past de omgeving zodanig aan dat de deelnemers zo min prikkels heeft. Begeleider 1 zegt hierover: *“Dat hebben we natuurlijk ook met de inrichting van de kamers ... Die zijn gewoon heel neutraal. Alles is gewoon zo om zo min mogelijk prikkels extra te geven.”* (fragment 1.1.9). Een andere manier van structuur bieden is het doen gestructureerde activiteiten (fragment 1.2.24; 1.2.29). De groepen zijn tijdens het uitvoeren van activiteiten kleiner, dit heeft effect op het aantal prikkels wat een deelnemer ontvangt. Begeleider 1 zegt hierover: *“Ik denk dat ze hier even wat minder spanning hebben. Hopelijk ook wat minder prikkels. Omdat de ruimte zo groot is, omdat er gestructureerd gewerkt wordt, over het algemeen in wat kleinere groepjes, kunnen ze echt even hun eigen ding doen met minder prikkels. Dus dat zou minder spanning kosten.”* (fragment 1.4.10).

De aanwezigheid van visuele hulpmiddelen die de communicatie ondersteunen is tevens veelvoudig werkzaam genoemd (Peeters, 1995; Nothbom, 2006). Eén ouder noemt de aanwezigheid van pictogrammen welke duidelijkheid bieden aan de deelnemers (fragment 2.11.14).

De begeleiders vertellen dat zij een gestructureerde omgeving creëren door gebruik te maken van pictogrammen als visuele hulpmiddelen (fragment 1.1.34; 1.3.25; 1.5.9), deze dienen ter verduidelijking van de dagindeling.

In de interviews zijn 'ruimte' & 'dieren' als ervaren werkzame factoren genoemd. Echter zijn deze factoren niet uit het literatuuronderzoek gekomen. Dit is verklaarbaar omdat deze werkzame factoren meer behoren bij een zorgboerderij, waar het onderwerp van de literatuurstudie is kinderen in de leeftijd van 6-16 jaar met ASS in de hulpverlening.

Aangezien 'ruimte' & 'dieren' nog niet theoretisch onderbouwd waren is nader literatuuronderzoek gedaan naar de werkzaamheid van ruimte en dieren bij kinderen in de leeftijd van 6-16 jaar met ASS. In het onderzoek 'Zorgboerderijen voor kinderen met autisme' is beschreven op welke wijze de ruimte werkzaam is voor een kind met ASS. In het onderzoek wordt genoemd dat een boerderij ruimte, ritme en rust biedt (Ferwerda, Rommers & Oosting, 2008). De boerderij biedt rust omdat een kind zich terug kan trekken als hij/zij bijvoorbeeld niet mee wilt doen met een activiteit. De boerderij biedt ruimte zodat het kind vrij is om te rennen, spelen en op die manier energie kwijt te raken (Ferwerda, Rommers & Oosting, 2008).

Ditzelfde onderzoek beschrijft tevens wat werkzaam is aan het hebben van dieren op een zorgboerderij. De dieren “helpen de kinderen hun verhaal te vertellen, bieden ze troost en steun, helpen ze bij het maken van contact en helpen ze angsten te overwinnen en bewerkstelligen ze gedragsveranderingen.” (Ferwerda, Rommers & Oosting, 2008).

6.2.4 Interventie

De onderzochte literatuur spreekt zich ten eerste positief uit over de werkzaamheid van het betrekken en ondersteunen van het gezin van een kind met autisme (Odom e.a., 2003; Gezondheidsraad, 2009; Odom e.a., 2010).

De geïnterviewden laten zich ook uit over het betrekken en ondersteunen van het gezin. De ervaring leeft dat het gezin is ontlast door de logeergroepen (fragment 2.1.6; 2.5.3; 2.8.22; 2.10.8; 2.11.21; 2.12.6; 3.6.1). Een ouder geeft aan dat ze zonder deze ontlasting vast zou lopen (fragment 2.8.16).

De begeleiders vertellen dat zij het belangrijk vinden om de ouders te betrekken (fragment 1.3.13; 1.3.14). Dit gebeurt door het houden van koffiemomenten op vrijdag- en zondagavond (fragment 1.3.5; 1.5.13). Tijdens deze momenten vindt een overdracht plaats, zodat beide partijen op de hoogte zijn van de situatie van dat moment. Hierdoor kan de begeleiding in het weekend eventueel op de situatie inspelen (fragment 1.4.13; 1.4.19).

De literatuur stelt tevens dat kinderen met autisme door middel van vriendschappen empathie en sociale interactie leren (Glicksman, 2012; Delfos, 2006). Empathie is niet specifiek door ouders of deelnemers genoemd. Het leren van sociale interactie door de logeergroepen echter wel (fragment 2.10.10). Tevens noemen de (oud) deelnemers socialer te zijn na verblijf op 't Paradijs (fragment 3.7.7; Bijlage V). Ouders beamen dit, ze zien dat hun kind meer gaat communiceren en meer sociaal contact aan gaat (fragment 2.8.27; 2.10.10). (Oud) deelnemers en ouders geven aan dat door de logeergroepen vriendschappen ontstaan (fragment 3.5.2; 3.7.5; 3.8.10; 2.12.4; 2.6.6). Twee van de drie geïnterviewde oud deelnemers geven aan de vriendschappen, welke zijn ontstaan in de logeergroep jaren geleden, nog steeds te hebben (fragment 3.7.5; 3.8.10).

De begeleiding is zich bewust dat veel van de deelnemers lotgenoten zijn (fragment 1.1.21). Door, onder andere, groepsindeling (het bij elkaar zetten van deelnemers die goed met elkaar om lijken te gaan) (fragment 1.3.11) stimuleren zij vriendschappen. Het is van belang dat de deelnemers deze vriendschappen hebben aangezien kinderen met ASS onderling elkaar in sommige gevallen beter kunnen begrijpen (fragment 1.3.19).

Als laatste noemt de literatuur de interventie 'belonen' werkzaam (Didden & Huskens, 2008; Groden 2011). Over deze interventie is door (oud) deelnemers, ouders en begeleiders niets genoemd.

De werkzame factor van het nabootsen van de maatschappij door 't Paradijs is een interventie welke als werkzaam is benoemd in de interviews, maar niet in het literatuuronderzoek van hoofdstuk 1 naar voren is gekomen. Ter aanvulling is literatuurstudie uitgevoerd naar de werkzame factor in het nabootsen van de maatschappij voor kinderen met ASS in de leeftijd van 6-16 jaar. In het onderzoek 'Effecten van zorglandbouw' uitgevoerd door M. Elings, is beschreven dat een zorgboerderij bijdraagt aan het betrekken van deelnemers in de maatschappij (Elings, 2011). Elings stelt dat de boerderij een omgeving is vol levensprocessen welke de cliënt inzicht kunnen geven in het dagelijkse leven (Elings, 2011). Met levensprocessen is bijvoorbeeld het geboren worden en doodgaan van een dier bedoeld. Tevens beschrijft het onderzoek dat het meewerken op een boerderij zorgt voor deelname in een sociale gemeenschap, namelijk: de andere deelnemers, begeleiders en de klanten (Elings, 2011).

6.3 Vergelijking ervaren werkzame factoren met beleidsstuk gemeente Barneveld

De ervaren werkzame factoren zijn, naast de vergelijking met de literatuur uit deelvraag 1, ook vergeleken met literatuur uit een ander facet: een beleidsstuk van gemeente Barneveld. Dit is, aangezien het een toevoeging is op het hoofdrapport, als product opgenomen. In de bijgevoegde uitgave kunt u dit product, met nadere uitleg, vinden.

6.4 Conclusie

Concluderend is te stellen dat nagenoeg alle werkzame factoren uit het literatuuronderzoek in de interviews zijn genoemd als ervaren werkzame factor. De begeleiding gelooft in de juiste intentie van het kind en gaat liefdevol om met ongewenst gedrag van een deelnemers. Ook brengt de begeleiding de werkzame factor 'uitgaan vanuit wat het kind kan' in praktijk. De begeleiding past de communicatie aan door gebruik van concrete en letterlijke taal. Tevens geven zij een stappenplan en bouwen zij in de communicatie rust in. Op Boerderij 't is de context aangepast ten behoeve van de deelnemers in een gestructureerde omgeving met een voorspelbaar klimaat. Daarnaast beamen

begeleiders, ouders en oud deelnemers dat het betrekken en ondersteunen van het gezin plaats vindt. Als laatste ontstaan vriendschappen op Boerderij 't Paradijs. Dit wordt gestimuleerd door de begeleiding, wat volgens de literatuur werkzaam is. Hiermee zijn de ervaren werkzame factoren niet alleen ervaren werkzaam, maar ook literair onderbouwd. De literaire werkzame factoren belonen & geen niet-boodschap geven zijn niet genoemd in de interviews. Echter zijn in de interviews ervaren werkzame factoren genoemd, welke niet uit het literatuuronderzoek zijn gekomen. Op deze ervaren werkzame factoren (dieren, ruimte en nabootsing van de maatschappij) is nader literatuuronderzoek gedaan, waarna de drie werkzame factoren ook als theoretisch werkzaam onderbouwd zijn voor kinderen met ASS.

7. CONCLUSIE

In deze conclusie is antwoord gegeven op de hoofdvraag welke als volgt luidt: **Wat zijn de ervaren werkzame factoren van logeergroepen twee en drie voor kinderen met autisme aanverwante problematiek (in de leeftijd van 6-16 jaar) van Boerderij 't Paradijs, in 2015?**

Door middel van literatuuronderzoek, gericht op de werkzame factoren in de hulpverlening voor kinderen met ASS in de leeftijd van 6-16 jaar, is het theoretisch kader geschetst. Hierin is gesteld dat de basishouding van de hulpverlening gericht moet zijn op de mogelijkheden en het geloven in de juiste intentie van het kind. Volgens de onderzochte literatuur is het van belang dat de communicatie van de hulpverlener concrete en letterlijke taal bevat. Opdrachten dienen begeleiders door middel van een stappenplan te communiceren. De omgeving dient gestructureerd en voorspelbaar te zijn. De ouders behoren betrokken en ondersteund te zijn. Opdrachten dienen begeleiders door middel van een stappenplan te communiceren. Naast de basishouding en de communicatie dient de omgeving gestructureerd en voorspelbaar te zijn. De literatuur maakt duidelijk dat het kind niet los van zijn of haar omgeving te zien is: het betrekken en ondersteunen van de ouders is van belang. Als laatste dienen begeleiders het ontstaan van vriendschappen te stimuleren: een kind met ASS leert door vriendschappen sociale interactie en empathie.

Na de uitwerking van het theoretisch kader is deze omgezet in topics. Aan de hand van deze topics zijn de interviewvragen opgesteld.

De ruimte en dieren waar 't Paradijs over beschikt zijn als werkzame factoren ervaren door de ouders, (oud) deelnemers en begeleiders. De dieren hebben een rustgevend effect op de deelnemers. Door de verzorgende taken die de deelnemers moeten vervullen ontwikkelen ze verantwoordelijkheidsgevoel. In de ruimte kunnen de deelnemers spelen, wat plezier en rust geeft. De ouders en (oud) deelnemers ervaren de rustgevende, begripvolle, liefdevolle en accepterende houding van de begeleiders als werkzame factoren. Zowel ouders als (oud) deelnemers geven aan het gevoel te hebben gezien te zijn door de begeleiding. De begeleiders vinden het van belang de deelnemer te accepteren zoals hij/zij is en geven kwaliteit vergroting van het kind prioriteit. Tevens noemen de begeleiders het luisteren naar de behoefte van het kind en duidelijke communicatie richting het kind werkzaam. De ouders, (oud) deelnemers en begeleiders noemen het belang van de vriendschappen die ontstaan. Het stimuleren van vriendschap is een bewuste interventie door de begeleiders. Het ontlasten van de ouders is de meest genoemde ervaren werkzame factor bij kernlabel 'handreiking aan ouders'. Zij ervaren 't Paradijs als een goede en veilige plek om hun kind naar toe te brengen. De ontlasting betekent voor de ouders: weer kunnen opladen en tijd hebben voor elkaar en de andere kinderen. De ouders, (oud) deelnemers en begeleiders ervaren het nabootsen van de maatschappij door bijvoorbeeld de winkel, als werkzame factor. De deelnemers leren verantwoordelijk te zijn door de taken die zij krijgen. Als laatste noemen de begeleiders het belang van communicatie. Door duidelijk en concreet te communiceren ontstaat veiligheid: de deelnemers weten wat de begeleiders van ze verwacht en de opdrachten voeren de deelnemers uit. Nagenoeg alle werkzame factoren vanuit het literatuuronderzoek zijn in de interviews genoemd. De factoren belonen & geen niet-boodschap geven zijn echter niet expliciet als werkzame factor genoemd door de begeleiding. In de interviews zijn 'ruimte', 'dieren' & 'nabootsing van de maatschappij' genoemd. Door nader literatuuronderzoek zijn deze drie factoren ook als theoretisch werkzaam onderbouwd voor kinderen met ASS.

8. AANBEVELINGEN

Het betrekken van de deelnemers in het onderzoeken van de werkzame factoren van de logeergroepen is door de onderzoekers belangrijk geacht. Daarnaast denken de onderzoekers dat de verhalen van de deelnemers het meest doeltreffend zijn bij het geven van inzicht aan de gemeente in de werkzame factoren. De onderzoekers zijn van mening dat kinderen het meeste empathie opwekken in de communicatie met de gemeente. Zij hebben ervaren dat het hebben van contact met de deelnemers op een creatieve wijze werkzaam is in het ontvangen van informatie. Daarom wordt aanbevolen verder te gaan met de deelnemers op creatieve en persoonlijke wijze de ervaren werkzame factoren te laten verwoorden. Hierbij denken de onderzoekers aan een filmpje maken waarin de deelnemers hun verhaal doen. De onderzoekers denken dat extra verhalen van de kinderen, die op een sprekende wijze zijn voorgegeven, van meerwaarde zijn bij het geven van inzicht aan de gemeente in de werkzame factoren, betreffende subsidie.

Zowel tijdens de groepsinterviews met de ouders van groep twee en drie (fragment 2.1.8) als in de losse gesprekken buiten de interviews, is duidelijk geworden dat de ouders van beide groepen behoefte hebben aan onderling contact. Zij hebben uitgelegd uit zelf ook op een bepaalde manier lotgenoten te zijn. 't Paradijs biedt reeds contactmogelijkheden door het koffiedrinken op vrijdag- en zondagavond. Ook is in februari een brainstorm voor de ouders georganiseerd. Deze interventie kan herhaaldelijk worden ingezet. Aanbevolen wordt om de ouders vaker gezamenlijk uit te nodigen. De ouders kunnen eens in de drie maanden uitgenodigd worden voor een ouderontmoeting/interviewmoment om elkaar beter te leren kennen en ervaringen/bevindingen uit te wisselen. Deze ontmoeting kan plaats vinden bij 't Paradijs voor of na het wegbrengen van de kinderen op vrijdag en zondag, bijvoorbeeld in de kantine.

Aan de hand van dit onderzoek zijn twee producten ontwikkeld. De onderzoekers bevelen aan deze producten in te zetten als onderbouwing in de communicatie met de gemeente betreffende subsidie:

Picto boek: het picto boek kan gebruikt worden als ondersteunend middel op het moment dat behoefte ontstaat naar een korte uitleg van het onderzoeksverslag. Het picto boek biedt een visuele korte samenvatting van de uitkomsten van de ervaren werkzame factoren bij Boerderij 't Paradijs.

Document vergelijking met de tien jeugdbakens: aanbevolen is dit product in te zetten tijdens gesprekken met de gemeente over subsidie voor Boerderij 't Paradijs. Het document bevat uitspraken gedaan door ouders, (oud) deelnemers en begeleiders. Het product is ondersteunend aan de argumentatie dat de logeergroepen van 't Paradijs voldoen aan de gestelde jeugdbakens.

Vervolgonderzoek:

Ten behoeve van de volledigheid van dit onderzoek is aan te raden nader te onderzoeken welke werkzame factoren in logeergroep één worden ervaren. Dit onderzoek kan bijvoorbeeld uitgevoerd worden door vierdejaarsstudenten als afstudeeronderzoek.

Dit onderzoek is een kwalitatief onderzoek. Aan dit verslag kunnen geen percentages van effecten of tevredenheid worden gebonden. Daarom wordt aanbevolen kwantitatief onderzoek uit te voeren ter onderbouwing van deze onderzoeksresultaten. In de aanleiding is beschreven dat de vraag naar resultaten toeneemt. Door middel van kwantitatief onderzoek kan een dergelijke resultaatmeting gedaan worden wat ter bevordering van de communicatie richting de gemeente kan werken.

Tot op heden is gedegen onderzoek naar ASS weinig uitgevoerd. Om deze reden is aan te raden onderzoek uit te voeren naar werkzame factoren voor kinderen met ASS. Op het moment dat meer kennis beschikbaar is over wat werkzaam is voor kinderen met ASS, kan beter worden aangesloten bij de behoefte van het kind.

De kwaliteit en effectiviteit van zorgboerderijen worden ervaren, maar zijn nog steeds niet hard gemaakt en onderbouwd (Hassink, 2006). Aanbevolen wordt onderzoek uit te voeren de effectiviteit van een zorgboerderij op een kind met ASS.

9. DISCUSSIE

Ten behoeve van dit onderzoek zijn de volgende onderzoeksmethoden gebruikt: literatuuronderzoek en semi-gestructureerde (groeps)interviews. In dit hoofdstuk zijn deze twee methoden beoordeeld op betrouwbaarheid en validiteit met betrekking tot het antwoorden op de hoofdvraag en deelvragen.

9.1 Literatuuronderzoek:

In deze paragraaf zijn de discussiepunten beschreven omtrent het literatuuronderzoek.

Bakens onderzoek

Het uitgevoerde literatuuronderzoek heeft de onderzoekers een volledig beeld gegeven van de werkzame factoren bij kinderen met ASS. Alvorens het onderzoek was de wens van de onderzoekers literatuuronderzoek te doen naar de werkzame factoren voor kinderen met ASS in combinatie met een zorgboerderij. Echter bleek het niet mogelijk een goed onderbouwde conclusie te trekken uit deze combinatie. Van de (relatief) weinig beschikbare informatie, was een deel niet betrouwbaar en/of valide.

Om deze reden is gekozen het onderwerp van het literatuuronderzoek breder te nemen: de werkzame factoren voor kinderen met ASS in de hulpverlening. Binnen deze kaders is grootschaliger literatuuronderzoek uitgevoerd wat de betrouwbaarheid van de uitkomst vergroot.

Beperkte wetenschap autisme

Echter dient een tweede opmerking geplaatst te worden bij het literatuuronderzoek. Gedegen onderzoek op het gebied van (kinderen met een) autisme spectrum stoornis is achter gebleven. Rooijen & Rietveld stellen in een uitgave van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI): “Veel reguliere interventies, die zowel nationaal als internationaal als belangrijk worden gezien, zijn nog nauwelijks onderzocht. De studies die zijn verricht zijn bovendien vaak van slechte kwaliteit. Het beeld is volgens de Gezondheidsraad (2009) op het eerste gezicht dan ook vrij somber: er zijn weinig tot geen bewezen effectieve behandelingen voor autismespectrumstoornissen. Dit beeld wordt bevestigd door zowel internationale als nationale richtlijnen.” (Rooijen & Rietveld, 2013).

Hieruit is te concluderen dat de literaire onderbouwing van het onderzoek niet optimaal is. Om dit te compenseren is gekozen voor een breed literatuuronderzoek met een brede input. Zodat de onderzoekers alsnog de belangrijkste werkzame factoren konden filteren door de kwantiteit waarin deze genoemd zijn. Door kritisch te kijken naar de auteur, bron, jaartal en onderzoeksmethode is beoogd de bestaande literatuur te filteren op betrouwbaarheid. De selectiecriteria zijn te vinden in bijlage C.

Het literatuuronderzoek kwam op nagenoeg alle punten overeen met de ervaren werkzame factoren. Hieruit is te concluderen dat het literatuuronderzoek juist is uitgevoerd.

Vergelijking literatuuronderzoek en interviews

Uit de interviews zijn drie werkzame factoren voortgekomen, welke niet in het literatuuronderzoek voor zijn gekomen. Dit zijn: de dieren, ruimte en nabootsing van de maatschappij. Dit levert geen opmerkelijke deficiënties op omdat hierbij valt op te merken dat dit drie werkzame factoren zijn, gerelateerd aan een zorgboerderij.

Uit het literatuuronderzoek zijn twee werkzame factoren gekomen welke niet in de interviews naar voren zijn gekomen. Namelijk belonen en geen niet-boodschappen geven, tevens specifieke werkzame factoren. Door middel van topics binnen de interviewvragen zijn de geïnterviewden zo veel mogelijk uitgevraagd over de werkzame factoren. Hier zit een spanningsveld tussen uitvragen over een specifiek onderwerp en de vraagstelling breed en open laten. Door het stellen van open vragen hebben de onderzoekers betrouwbare antwoorden gekregen, welke niet gestuurd zijn. Echter zijn hierdoor mogelijk deze twee werkzame factoren niet genoemd.

9.2 Semi-gestructuurde (groeps)interviews:

In deze paragraaf zijn de discussiepunten beschreven omtrent de interviews.

Geselecteerde doelgroep

Door een geselecteerde doelgroep voor de interviews, welke fungeerde als dwarsdoorsnede, is een legitiem en representatief beeld ontstaan van de ervaren werkzame factoren. Tevens hebben de geïnterviewden toestemming gegeven de gesprekken op te nemen, met als resultaat dat elk gesprek letterlijk uitgetypt is. Dit waarborgt de nauwkeurigheid.

De onderzoekers hebben door de opdrachtgever de restrictie tot logeergroep twee en drie gekregen. In logeergroep 1 werd reeds een ander onderzoek uitgevoerd. Hierdoor mogen geen uitspraken worden gedaan over logeergroep 1.

Input deelnemers

Vooraf werd door de onderzoekers verwacht dat het een uitdaging zou zijn deelnemers met autisme te interviewen. Het interviewen is getracht zo natuurlijk mogelijk te laten verlopen voor de deelnemers door middel van een dag meelopen met weekend groep 2 waarbij tijdens de boerderij taken zo onopvallend mogelijk vragen zijn stellen. Het viel de onderzoekers mee in welke mate waarin de deelnemers hen accepteerde. Desalniettemin leken de deelnemers zich enigszins onwennig te voelen, waardoor hun input op de oppervlakte bleef. De onderzoekers beschouwing deze input als onmisbaar, omdat de logeergroepen uiteindelijk om de deelnemers gaan. Door de meer oppervlakkige input was het echter van belang een doelgroep te benaderen die meer verdiepende antwoorden kon geven, vanwege de uiteindelijke onderbouwing van het onderzoek. Deelnemers uit logeergroep drie zijn jonger dan deelnemers uit logeergroep twee, waardoor met waarschijnlijkheid gesteld kan worden dat hun input tijdens het interviewen minder goed antwoord op de hoofdvraag zou geven. Om deze reden zijn oud deelnemers geïnterviewd. In overleg met 't Paradijs zijn de gegevens verkregen van alle oud deelnemers welke geïnterviewd konden en/of mochten worden. Tevens hebben de onderzoekers gebruik gemaakt van een deelnemer welke op papier haar ervaren werkzame factoren heeft kunnen verwoorden.

Belangen geïnterviewden

Mogelijk hebben de begeleiders, ouders en deelnemers de onderzoekers tijdens het interviewen een positiever beeld willen geven dan de werkelijkheid. 'Goede' uitkomsten zijn immers in het voordeel van de genoemde partijen en de boerderij. Dit is een beperking van het onderzoek.

Een mogelijke ondervanging voor dit risico is het uitvoeren van observaties. De onderzoekers vonden observaties, gezien de beperkte tijd, niet haalbaar. De onderzoekers hebben gekozen de twee gekozen kwalitatieve methoden op een uitgebreide manier vorm te geven. In plaats van drie methoden op een meer beperkte wijze.

De meervoudigheid van de interviews en de vergelijking tussen de antwoorden draagt bij aan de betrouwbaarheid, maar ondervangt deze beperking niet. Met meervoudigheid wordt bedoeld dat in elke groep (begeleiders, (oud) deelnemers en ouders) een hoog percentage van beschikbare mensen is geïnterviewd. In elke groep, behalve de deelnemers, zijn alle mogelijke mensen geïnterviewd.

Als eerste zijn de antwoorden binnen de groepen vergeleken en als tweede tussen de groepen.

Hiermee wordt bedoeld het vergelijken van de antwoorden van de begeleiders met de andere begeleiders. En als tweede bijvoorbeeld het vergelijken van de antwoorden van de begeleiders met de deelnemers. Op het moment dat de geïnterviewden binnen een groep ver uiteenlopende werkzame factoren benoemen kunnen de onderzoekers zich afvragen of de waarheid is verteld. Echter bleken de antwoorden binnen de groepen en tussen de groepen consistent. Een onderwerp welke de onderzoekers niet kunnen vergelijken is de communicatie vanuit de begeleiders naar de deelnemers. De ouders hebben aangegeven hier geen beeld van te hebben. De deelnemers konden hier geen beeld van geven, omdat deze te onwennig/oppervlakkig om hierop antwoord te geven en voor de oud deelnemers was het te lang geleden om te herinneren op welke manier begeleiders communiceren.

Eén groep is geïnterviewd voor welke de continuïteit in mindere mate van belang was, namelijk de oud deelnemers. Ook in hun antwoorden vonden de onderzoekers in overeenstemming met de andere geïnterviewden. Echter kan niet gesteld worden dat het risico van een positiever beeld geven volledig ondervangen is.

Doorvragen

Tijdens de interviews is doorgevraagd op de antwoorden die de geïnterviewden gaven. Hierdoor weten de onderzoekers welke factoren als werkzaam worden ervaren. Echter is tijdens de verslaglegging gemerkt dat het van toegevoegde waarde zou zijn geweest als op sommige punten extra was doorgevraagd waarom een factor werkzaam is voor een kind met ASS. Bijvoorbeeld op het moment dat 'structuur' werd genoemd. De onderzoekers hadden hier achteraf uitleg over willen vragen wat dit betekent voor een (oud) deelnemer. Een tweede voorbeeld is dat het effect 'leren omgaan met de beperking' is veelvuldig genoemd door (oud) deelnemers. Het is te bediscussiëren wat dit inhoudt, hierop is namelijk niet doorgevraagd.

9.3 De inhoudelijke reikwijdte en toepasbaarheid van de resultaten:

De conclusie van dit onderzoek geldt voor logeergroep twee & drie van 't Paradijs te Barneveld. Logeergroep één valt buiten de kaders, aangezien deze groep niet betrokken is geweest bij het onderzoek.

'Ervaringen' zijn namelijk specifiek per (doel)groep. De mogelijkheid bestaat dat de ouderen die op Boerderij 't Paradijs komen (zonder diagnose ASS) bijvoorbeeld andere factoren als werkzaam achten. Tevens zijn de ervaren werkzame factoren niet door te trekken naar een andere zorgboerderij die logeergroepen organiseert voor kinderen met autisme. Kleine verschillen in sfeer of gebruik van andere methode kunnen andere resultaten opleveren.

9.4 Verhouding tot eerdere onderzoeken & bijdrage beroep:

De schrijvers die bekend zijn om het schrijven over zorgboerderijen in Nederland zijn Jan Hassink, Reina Ferwerda en Marjolein Ellings. Zij zijn alle drie verbonden aan de universiteit van Wageningen. De belangrijkste onderzoeken over de combinatie zorgboerderij met (onder andere) kinderen met ASS zijn:

1. Ferwerda, R., Rommers, J. & Oosting, S. (2008). *Zorgboerderijen voor kinderen met Autisme Spectrum stoornissen*. Wageningen: Animal sciences group.
2. Nieuwenhuizen, N. van den, Blom, G. (2009). *Boer-en-Zorg: onderzoek naar de kernkwaliteit van de zorgboerderij*. Wageningen: Plant research international.
3. Elings, M. (2011). *Effecten van zorglandbouw: wetenschappelijk onderzoek naar de meerwaarde van zorgboerderijen voor cliënten*. Zegveld: Taskforce Multifunctionele Landbouw ism Plant Research International/Wageningen UR, Trimbos-instituut en Parktikon/Radboud Universiteit.

De onderzoeksresultaten sluiten aan bij de onderzoeksresultaten uit de bovengenoemde onderzoeken:

Ferwerda, Rommers en Oosting (2008) stellen dat het leven op de boerderij structuur en duidelijkheid biedt, terwijl de boerderij zelf rust en ruimte biedt. Kinderen kunnen hun energie kwijt door te spelen. Verder geven ze aan dat een boerderij voldoende plekken heeft waar een kind zich terug kan trekken. De dieren helpen kinderen om hun verhaal te vertellen.

De uitkomst van het onderzoek van Nieuwenhuizen en Blom (2009) is dat de boerderij aansluit bij de cliënt. Tevens is een uitkomst dat cliënten het als positief ervaren dat door middel van de boerderij een product wordt neergezet. De taakverdeling wordt afgestemd op de capaciteiten van de cliënt. Als laatste is genoemd dat de zorgboer kijkt naar de persoon achter de cliënt. Hij streeft naar de cliënt vertrouwen geven en zijn eigen handelen laten bepalen door de behoeften van de cliënt.

Elings (2011) stelt dat de dagelijkse terugkerende activiteiten op de boerderij en de rust die een landelijke omgeving uitstraalt, de jongeren structuur, duidelijkheid en veiligheid biedt die nodig zijn

om zich positief verder te kunnen ontwikkelen. Daarnaast ligt er volgens Elings nadruk op wat de jongere wél kan. Zo kunnen ze ervaren dat ze kwaliteiten hebben en dat ze die kunnen toepassen.

Dit onderzoek voor Boerderij 't Paradijs is een aanvulling op de reeds uitgevoerde onderzoeken. Waar de genoemde onderzoeken ingaan op de werkzaamheid van kinderen met ASS op een zorgboerderij, specificeert dit onderzoek zich tot twee logeergroepen van Boerderij 't Paradijs.

Op Boerderij 't Paradijs zijn afgelopen twee jaar drie andere onderzoeken uitgevoerd, waarvan twee niet in directe relatie staan met dit onderzoek. Het derde onderzoek heeft als hoofdvraag hoe 't Paradijs kan aansluiten op de ondersteuningsbehoefte van de ouders. Dit heeft raakvlakken met uitkomsten van dit onderzoek. Hieruit is namelijk gebleken dat ontlasting van de ouders een belangrijk element is in de werkzaamheid van 't Paradijs. Het genoemde onderzoek is, net zoals dit onderzoek, een HBO-scriptie welke wordt ingeleverd in mei 2015.

De relevantie van dit onderzoek voor andere onderzoeken ligt waarschijnlijk in deelvraag 1. Andere onderzoekers kunnen zich in dit hoofdstuk inlezen over de werkzame factoren voortkomend uit een literatuuronderzoek. Tevens zouden andere onderzoekers bronnen kunnen gebruiken. De overige hoofdstukken van dit onderzoek zijn relevant voor 't Paradijs. Met de uitkomsten weten de eigenaren niet alleen welke factoren als werkzaam worden ervaren, tevens kunnen deze gecommuniceerd worden met belangrijke derden, zoals de gemeente. Daarnaast is het onderzoek mogelijk interessant voor studenten. Dit onderzoek kan dienen als voorbeeld.

Als laatste kan gesteld worden dat dit onderzoek conform de beroepscode SPH is. Hierin staat verwoord: "Als SPH'er ondersteun en participeer ik in activiteiten die voorwaarden schappen voor de professionalisering en kwaliteitsverbetering van de beroepsuitoefening." (beroepscode SPH/SPW, 2005). Sociaal Pedagogische Hulpverleners dienen zich bezig te houden met verbetering van de zorg ten behoeve van de cliënt. Dit onderzoek draagt bij aan de verbetering van zorg.

10. EVALUATIE

Hoe is draagkracht ontstaan voor het onderzoek?

Vanuit Boerderij 't Paradijs werd, in een vroeg stadium van het onderzoek, een ouderbijeenkomst georganiseerd. Bij deze bijeenkomst konden de ouders mee brainstormen over oplossingen met betrekking tot de bezuinigingen waar 't Paradijs mee werd geconfronteerd. Daarnaast is het bestaan van het onderzoek dezelfde avond ingeleid voor de ouders. Hierdoor ontstond draagvlak onder hen voor het onderzoek. De onderzoekers merkten de behoefte naar het onderzoek vanuit de ouders: deze vonden het noodzakelijk dat de logeergroepen konden blijven bestaan. Het eerste contact met de ouders was positief: door aanwezig te zijn wisten de ouders wie de onderzoekers waren.

Het was voor de onderzoekers een voordeel dat de doelgroep veelal intrinsiek gemotiveerd was om bij te dragen aan het onderzoek. Daarnaast was dit een valkuil, welke beschreven is onder 'Belangen geïnterviewden' in paragraaf 9.2.

Welke lessen zijn te leren?

Het schrijven van dit onderzoek is voor de onderzoekers een leerzame periode geweest. Naast het beleven van plezier tijdens het onderzoeken kunnen de onderzoekers stellen dat ze hebben mogen leren.

Tijdens het proces merkte de onderzoekers dat het interviewen van de deelnemers een uitdaging was. Dit is op verschillende manieren gepoogd te ondervangen. Helaas is de input van deelnemers kleinschalig geweest. De onderzoekers stellen dat het interviewen van de deelnemers op een meer out-of-the-box manier mogelijk van meerwaarde was geweest. Hierbij denken de onderzoekers aan de deelnemers tekeningen laten maken over de werkzame factoren. Een andere mogelijkheid zou zijn om de begeleider, aanwezig op de logeergroep, te betrekken bij het interviewen.

Het tweede wat de onderzoekers hebben geleerd is om tijdens interviews meer door te vragen, om te kunnen doorgronden wat de geïnterviewde bedoelt. De onderzoekers zijn nu op de hoogte van de ervaren werkzame factoren, maar hebben niet bij elke factor gelokaliseerd wat daaraan werkzaam is. De onderzoekers hadden hierin meer objectief mogen luisteren naar de geïnterviewden.

Hoe hebben de onderzoekers aangesloten bij de behoeften?

De behoefte en wens van de opdrachtgever was voor de onderzoeker een belangrijk element in de keuzes, gemaakt tijdens het onderzoek.

De onderzoekers hebben tijdens het schrijven van het Plan van Aanpak de keuze gemaakt de werkzame factoren te onderzoeken, maar daarin niet mee te nemen of dit aansluit bij de behoefte van de gemeente en/of hoe dit te communiceren naar de gemeente. Deze keuze is gemaakt gezien de beperkte tijd en de noodzaak tot duidelijke afbakening van de hoofdvraag. Dit is een beperking van het onderzoek.

Echter wilden de onderzoekers de wens van Boerderij 't Paradijs tegemoet komen. Om deze reden is het picto boek ontwikkeld. Daarnaast zijn de uitkomsten van het onderzoek vergeleken met de 10 jeugdbakens, waar een product van ontwikkeld is.

Behaalt projectresultaat

De doelstellingen die vooraf aan het onderzoek waren opgesteld staan in dit hoofdstuk uiteengezet.

Per doelstelling is aangegeven of en hoe deze behaald is:

- Eind mei 2015 wordt een volledig onderzoeksrapport fysiek overhandigd aan IJsbrand en Caroline Snoeij (de eigenaren van Boerderij 't Paradijs). Hierin wordt antwoord gegeven op de hoofdvraag: "Wat zijn ervaren de werkzame factoren van logeergroep twee en drie voor

kinderen met autisme aanverwante problematiek (in de leeftijd van 6-16 jaar) van Boerderij 't Paradijs, in 2015".

- ✓ Het volledige onderzoeksrapport is eind mei 2015 overhandigd aan Ijsbrand en Caroline Snoeij. Hierin is antwoord gegeven op de hoofdvraag "Wat zijn de ervaren werkzame factoren van logeergroep twee en drie voor kinderen met autisme aanverwante problematiek (in de leeftijd van 6-16 jaar) van Boerderij 't Paradijs, in 2015". Dit is te vinden in hoofdstuk 7: conclusie.
- Om dit verslag te verduidelijken wordt dit rapport half juni gepresenteerd aan Caroline en Ijsbrand Snoeij en andere belanghebbenden.
- De presentatiedatum is in overleg met de opdrachtgever, begeleider vanuit 't Paradijs en afstudeerbegeleider gezet op 5 juni. Het rapport dient ingeleverd en beoordeeld te worden alvorens de presentatie.
- Om dit aan te vullen is eind mei 2015 een product ontwikkeld ter aanvulling van het onderzoeksrapport. Hierin wordt het antwoord op de bovengenoemde hoofdvraag op muzische wijze inzichtelijk gemaakt.
- ✓ Ter aanvulling van het rapport is door de onderzoekers een product ontwikkeld: een picto boekje. Deze is los van het rapport te vinden in de bijgevoegde uitgave. In dit boekje is de conclusie op muzische en laagdrempelige manier vormgegeven. Het picto boekje sluit aan bij de onderzochte doelgroep. Het onderzoeksrapport is aangevuld met een tweede product, welke ook te vinden is in de bijgevoegde uitgave: de uitkomst van de interviews vergeleken met 'de 10 jeugdbakens', een beleidsstuk overgenomen door gemeente Barneveld met betrekking tot de decentralisatie van jeugdzorg. Beide producten kunnen door Boerderij 't Paradijs gebruikt worden in de communicatie richting derden, zoals de gemeente.

11. BIBLIOGRAFIE

- Alblas, M. (2008). *Een bloeiende civil society*. Opgeroepen op 3 januari 2015 van Movisie: https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Een%20bloeiende%20civil%20society%20%5BMOV-225890-0.3%5D.pdf
- American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (4th edition). Washington: American Psychiatric Association.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th edition). Washington: American Psychiatric Association.
- Arwood, E. L. & Kaulitz, C. (2007). Learning with a visual brain in an auditory world. Lenexa: Autism Asperger Publishing Company.
- Bauminger, N. & Shulman, C. (2003). *The development and maintenance of friendship in high-functioning children with autism: maternal perceptions*. Autism: the international journal of research and practice 2003; 7(1): 81-97.
- Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Teunissen, J. (2009). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van een kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Hassink, J. (2006). *Gezond door landbouw en groen*. Assen: Van Gorcum.
- Betts, D.E. & Patrick, N.J. (2007). *Autisme wegwijzer: doeltreffende oplossingen voor dagelijkse problemen*. Pica: Huizen.
- Blanken, C., Clijnen, M., Garenfeld, W., Paske, I. te & Piere, M. van (2012). *Psychiatrie voor SPH*. Amsterdam: Reed Business bv.
- Boerderij 't Paradijs. (26 januari 2015). Brief aan alle ouders van de logeerkinderen. Niet gepubliceerde bron.
- Boerderij 't Paradijs. (z.d.). 't Paradijs. Opgeroepen op 3 januari 2015, van <http://www.boerderijparadijs.nl>
- Brookman, L. (2004). *Using parent/clinician partnerships in parent education programs for children with autism*. Journal of positive behavior interventions, 6(4), 195-213.
- Bruin, C. de (2012). *Auti-communicatie: Geef me de 5*. Doetinchem: Graviant educatieve uitgaven.
- Delfos, M. F. (2011). *Een vreemde wereld: over autisme, het syndroom van Asperger en PDD-NOS. Voor ouders, partners, hulpverleners, en de mensen zelf*. Amsterdam: SWP.
- Didden, R. & Huskens, B. (red.). (2008). *Begeleiding van kinderen en jongeren met autisme: van onderzoek naar praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Elings, M. (2011). *Effecten van zorglandbouw: wetenschappelijk onderzoek naar de meerwaarde van zorgboerderijen voor cliënten*. Zegveld: Taskforce Multifunctionele Landbouw ism Plant Research International/Wageningen UR, Trimbos-instituut en Parkikon/Radboud Universiteit.
- Ferwerda, R., Rommers, J., & Oosting, S. (2008). *Zorgboerderijen voor kinderen met Autisme Spectrum Stoornissen*. Lelystad: Animal Sciences Group van Wageningen UR.
- Fischer, K. (2014, September 4). *The Third Way: Impact of the activating welfare state on social work in Europe – on the road to a repressive social work?* Ede.
- FoodValley. (2014). *Transformatie agenda FoodValley*. http://www.transformatiejz.nl/fileadmin/bestanden-transformatieJZ/Agenda_transformatie_jeugdzorg_FoodValley_05022014_.pdf
- Gezondheidsraad. (2009). *Aanbieding advies Ausismespectrumstoornissen: een leven lang anders*. Den Haag. Opgeroepen op 27 februari 2015 van: http://www.gezondheidsraad.nl/sites/default/files/200909_0.pdf
- Glicksman, E. (2012). *Catching autism earlier: A flood of new research is advancing our understanding*

- of autism and highlighting the need for earlier interventions*. Opgeroepen op 14 februari 2014, van: <http://www.apa.org/monitor/2012/10/autism.aspx>
- Greenspan, S. I. & Wieder, S. (2009). *Engaging Autism: Using the Floortime Approach to Help Children Relate, Communicate, and Think*. Massachusetts: Da Capo Lifelong Books.
- Groden, J. (2011). *Positieve psychologie bij autisme*. Huizen: Pica.
- Landelijke Huisartsen Vereniging. (2014). Jeugdwet – Transitie Jeugdzorg. Opgeroepen op 18 februari 2015, van <https://www.lhv.nl/actueel/dossiers/jeugdwet-transitie-jeugdzorg>
- Leo Kannerhuis. (2015a). Algemeen 12-23 jaar. Opgeroepen op 12-04-2015, van <http://www.leokannerhuis.nl/cli%C3%ABnten/adolescenten-12-tot-23-jr/algemeen>
- Leo Kannerhuis. (2015b). *Wat is autisme*. Opgeroepen op 12-04-2015, van <http://www.leokannerhuis.nl/autisme/wat-autisme>
- Ministerie van Veiligheid en Justitie, Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport & Vereniging van Nederlandse Gemeenten. (2014). *Jeugdbakens: Bakens voor de transitie van het jeugdbeleid*. Den Haag.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport & ministerie van Veiligheid en Justitie. (2014). *Jeugdwet wettekst*. Den Haag.
- Movisie. (2013). *Begrippenlijst: Werkzame factoren*. Opgeroepen op 20 januari 2015, van <https://www.movisie.nl/begrippenlijst/werkzame-factoren>
- Movisie. (2015). *Transitie jeugdzorg: een overzicht*. Opgeroepen van 18 februari 2015, van <https://www.movisie.nl/artikel/transitie-jeugdzorg-overzicht>
- Nederlandse vereniging van maatschappelijk werkers. (2012). *Beroepscode voor de Jeugdzorgwerker*. Utrecht: Nederlandse vereniging van maatschappelijk werkers.
- Nederlands Jeugdinstituut. (z.d.). *Verwante termen effecten*. Opgeroepen op 05-05-2015, van <http://www.nji.nl/Verwante-termen>
- Nederlands Jeugdinstituut. (2014). *Wet- en Regelgeving*. Opgeroepen op 18 februari 2015, van <http://www.nji.nl/Transitie-jeugdzorg-Beleid-Wet--en-regelgeving>
- Nieuwenhuizen, N. van den & Blom, G. (2009). *Boer-en-Zorg: onderzoek naar de kernkwaliteit van de zorgboerderij*. Wageningen: Plant research international.
- Noens, I. & Berckelaer, I. (2002). *Communicatie bij mensen met autisme en een verstandelijke beperking: van inzicht naar interventie*. Geraadpleegd op 19 februari 2015 van: <https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/218823/1/Communicatie+bij+mense>
- Nothbohm, E. (2006). *10 dingen die je zou moeten weten over kinderen met autisme*. Huizen: Pica.
- Poelmans, P. & Severijnen, O. (2014). *De apa richtlijnen: over literatuurverwijzing en onderzoeksrapportage*. Bussum: Coutinho.
- Odom, S. L., Brown, W. H., Frey, T., Karasu, N., Canter, L.L.S. & Strain, P.S. (2003). *Evidence-Based Practices for Young Children with Autism: Contributions for Single-Subject Design Research*. EBSCO publishing: volume 18, number 3.
- Odom, S. L., Collet, L., Rogers, S. J. & Hatton, D.D. (2010). *Evidence-Based Practices in Interventions for Children and Youth with Autism Spectrum Disorders*. Taylor & Francis Group, LCC. DOI: 10.1080/10459881003785506.
- Peeters, T. (1995). *Autisme: Van begrijpen tot begeleiden*. Antwerpen- Amsterdam: Houtekiet.
- Rijn, M. van (2014). *Van Rijn prijst zorgboerderijen*. <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/toespraken/2014/02/12/van-rijn-prijst-zorgboerderijen.html>
- Rooijen, K. & Rietveld, L. van (2013). *Wat werkt bij autisme?* Nederlands Jeugd Instituut. Opgeroepen op 5 februari 2015 van: [http://www.nji.nl/nl/\(311053\)-nji-dossierDownloads-Watwerkt_Autisme.pdf](http://www.nji.nl/nl/(311053)-nji-dossierDownloads-Watwerkt_Autisme.pdf)
- Rogers, S., Dawson, G. & Vismara, L. (2012). *Autisme bij jonge kinderen: Een praktische gids voor ouders en professionals gebaseerd op het early start Denver model*. Amsterdam: Uitgeverij Hogrefe.
- Schothorst, P., Engeland, H. van, Gaag, R. van der, Minderaa, R., Stockmann, A., Westermann, G. (et al) (2009). *Diagnostiek en behandeling autisme spectrumstoornissen bij kinderen en jeugdigen*. Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie. Utrecht: De Tijdstroom.

- Sprinkhuizen, A. & Scholte, M. (2012). *De sociale kwestie hervat*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Terlouw, H. & Visser, B. (2010). *Relaties hanteren: Beroepshouding en vaardigheden in woord en beeld*. Amersfoort: ThiemenMeulenhoff.
- Van Dale middelgroot woordenboek Nederlands. (2014). Utrecht: Van Dale Uitgevers.
- Vandereycken. W., Hoogduin, C. & Emmelkamp, P. (red). (2006). *Handboek psychopathologie deel 2 klinische praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Yperen, T.A. van (red.). (2010). *55 vragen over effectiviteit. Antwoorden voor de jeugdzorg*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Zoon, M. & Pots, C. (2011). *Wat werkt bij combinaties van psychische stoornissen?* Utrecht: Nederlands Jeugd Instituut. Opgeroepen op 22 februari 2015 van:
http://www.nji.nl/nl/Watwerkt_combinatiesvanstoornissen.pdf

